

9.11
~~0.80~~
8.10

ERDÉLYBEN TALÁLT

VIASZOS LAPOK

(TABULAE CERATAE),

ÉS

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI VIZSGÁLATOK.

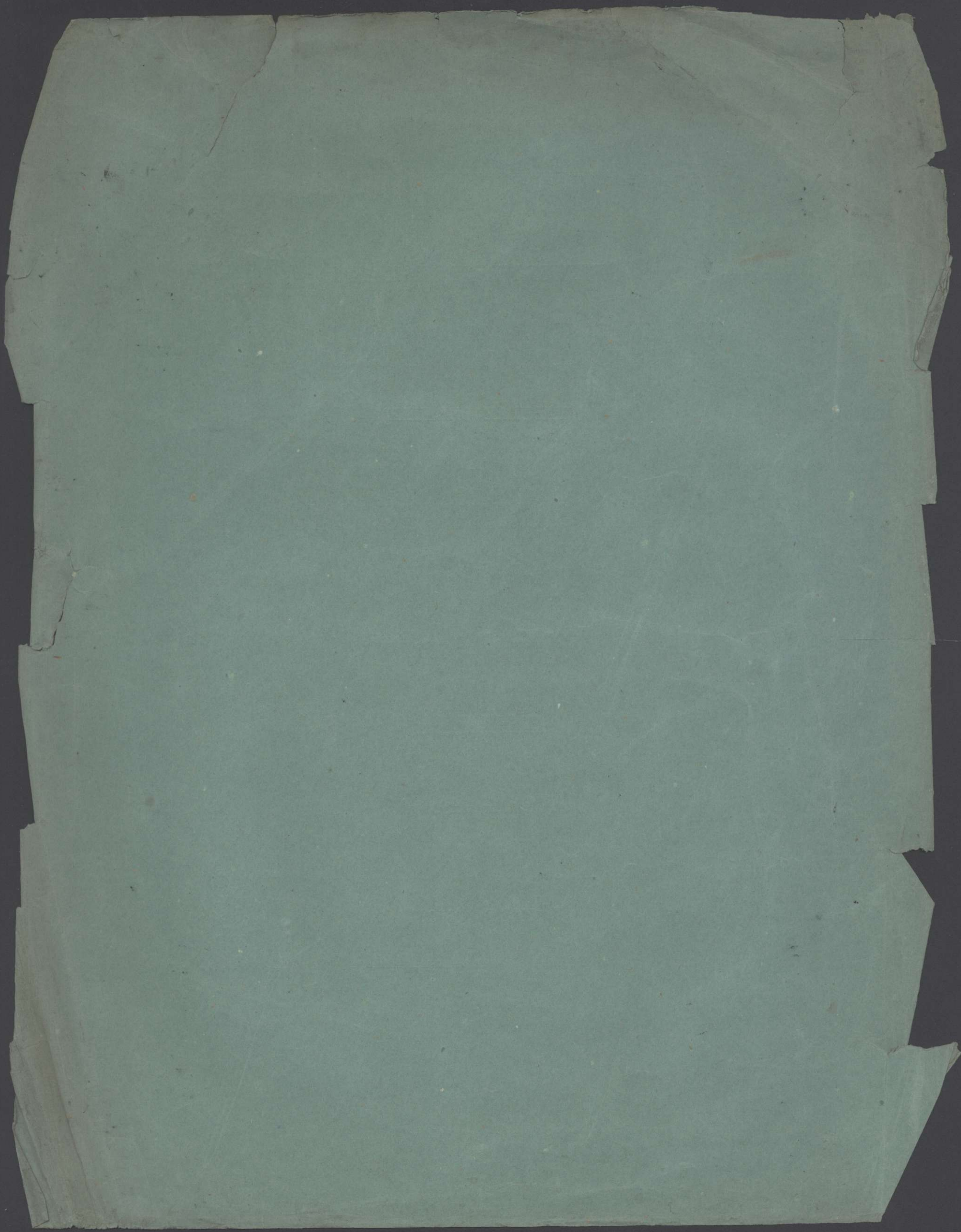
DR. ÉRDY JÁNOSTÓL.

ÖT KÖNYOMATTAL.

Ara 5 ft. ausztriai érték.

PEST, 1859.

11.907

ERDÉLYBEN TALÁLT
V I A S Z O S L A P O K

(TABULAE CERATAE),

ÉS

MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI VIZSGÁLATOK.

IRTA

DR. ÉRDY JÁNOS.

M. AKAD. R. TAG ÉS A M. N. MUZEUM RÉGISÉGEINEK ÓRE.

KIADTA

MAGYARI KÓSSA SÁMUEL.

ÖT KÖNYOMATTAL.

PEST,

BOLDINI RÓBERT KÖNYVNYOMDÁJA.

1859.

Győr Eszterómi Csorvási ajándék.

A Székelyudvarhelyi Röm. Kat. BARÓTI SZABÓ DÁVID GIMNÁZIUM Tanári Könyvtára	
Év: 1940. / uj	Leltári szám: P-253

K. n. 20 F

M-902

0/80

MAGYARORSZÁG

VIA SZÓZ LAPOK

(TÁJÉKOZTATÓ)

MAGYAR ÖSTÖRTÉNETI VIZSGÁLATOK

25493

DR. ERNY JÁNOS

Magyar Östörténeti Vizsgáló Társaság

MAGYARI KÖSSÉ BANNULI

223	1909	10
-----	------	----

1909. 10. 20

1909. 10. 20

1909

MAGYAR ÖSTÖRTÉNETI VIZSGÁLATOK

M. 200

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
I. Az erdélyi viaszos falapok három levelűek	4
II. Ez újabb viaszos falapok teljes épségűek	5
III. Ez újabb viaszos falapok olvasása	6
IV. Hol és mikor keltek	—
V. Alburnus Olaszországban	7
VI. Megfejtendő kérdések	8
VII. A bessus vagy bisenus név a. m. besenyő	—
VIII. A besenyő név helytelen magyarázata	9
IX. A bessus név a görög nyelvből meg nem magyarázható	10
X. Az őstörténet minden töredékes adatot gyűjt össze	—
XI. A görögök elrontották a nemzetek és népek neveit	11
XII. A történetvizsgálat egységre hozza az idegen nyelvre fordított és elrontott neveket	12
XIII. Minden nemzet és nép nevét egyedül saját nyelvéből magyarázhatni meg	13
XIV. Az azonegy eredetű s nyelvű nemzetek és népek nevei gyakran cseréltetnek föl egymással	14
XV. A scytha név a magyar népek egyik közös és általános nevezete	15
XVI. A magyar őstörténet föladata	16
XVII. A scytha név értelmét magunknak kell kinyomoznunk	17
XVIII. Az újabb korban fölfedezett fölíratok scythákról szólanak	19
XIX. Hol keressük a scytha név jelentését?	—
XX. A történetvizsgálat a neveket is kútforrások után értelmezi	20
XXI. A történetvizsgálat csak segépképen használja a szónyomozást	—
XXII. A nemzeti név jelentése alkalmazható is legyen	21
XXIII. A scytha név jelentő és határozott	22
XXIV. A scytha név nem bizonytalan jelentésű	23
XXV. A szolgál csoport eszméje a scytha nemzetre nem alkalmazható	24
XXVI. A scitha nyelvet nehéznek tartották	25
XXVII. A scytha öltözet nem bőr és szőrme; hanem dolmány és nadrág, csatos mente és aranyöv	27
XXVIII. A scytha név nem jelent ijászt vagy nyilazót	29
XXIX. A scytha név annyi mint vas	31
XXX. Milyen eszmét fejezett ki hajdan e szó: vas?	—

	<i>Lap.</i>
XXXI. A Bos-burum és legno berretin magyarázata	32
XXXII. A vas annyi, mint fém általában	34
XXXIII. Adamas annyi, mint vas azaz : erős	—
XXXIV. A vas, réz annyi, mint kemény, erős	35
XXXV. A fémnek tulajdonságai a scytha nemzeti névnek jelentésére vitettek át	37
XXXVI. Az ős mythus háromféle : természeti, vallástani és polgári	38
XXXVII. A bess vagy ves nemzeti név annyi, mint scytha	41
XXXVIII. A bess vagy ves nemzeti név annyi, mint vas	42
XXXIX. Bessia annyi, mint Scythia, Vasország	43
XL. A ves nemzeti s hely név többféleképp változott	44
XLI. Kolchis annyi, mint Scythia, és Vasia Vasország	45
XLII. Vasia, Bessia, Scythia, Vasország	47
XLIII. A Bessusok besenyők, híres bányászok voltak	48
XLIV. Voltak földművelő bessusok is	51
XLV. A bessus és paczinaczita nevek, azoney nemzet nevei	—
XLVI. Kik voltak a pirusták? (pirus)	53
XLVII. A pártus, vagy a mi mindegy török nemzeti név, a magyar népeknek másik közös és általános nevezete	55
XLVIII. A paczinákok, mivel szekeres scythák voltak, Hamaxobii, Bastarnae, neveken hivatnak	58
XLIX. A paczinaczita nemzet nevét balúl magyarázzák	59
L. Pécs annyi, mint Vasvár, Scythopolis	60
LI. A paczinákok szekerei fedeles szekerek voltak	62
LII. Magyarországi Gallia, Parthia, Turcia	63
LIII. A Tisza és Maros között is laktak gallusok, vagy galaták	65
LIV. A czelta név német fordítása a Hamaxobius és ugyanazt jelentő Bastarna névnek	66

BEVEZETÉS.

A régi viaszos falapok olvasása, magyarázata, valamint e közhitelű iratoknak ama szokásszerű kellékei is, melyek szerint keltek : mindannyi új tér az irodalomban és csaknem töretlen ösvény.

Azon észrevételek között, melyeket Dr. P. Kandler az Erdélyben talált viaszos lapok czimű monographiámra írt, vannak helyesek ; de vannak olyanok is, melyek el nem fogadhatók. Dr. P. Kandler más olvasást hoz javaslatba ¹⁾, ez olvasást azért nem adjuk itt ; mivel e viaszos lapokat külföldön már többféleképp olvasták, és azokat jog tekintetből már többen magyarázhatták.

E viaszos fakönyvet, annak többféle olvasása után így olvashatjuk :

„Maximus Batonis puellam nomine Passoam sive ea quo alio nomine est, annorum circiter p. m. sex empta sportellaria ²⁾ emit mancipioque accepit de Dasio Verzonis Pirusta ex Kavieretio denariis ducentis quinque.

Eam puellam sanam esse, a furtis noxisque solutam, fugitivam erronem non esse praestari. Quot si quis eam puellam partemve quam ex eo quis evicerit, quo minus Maximum Batonis quove ea res perti-

¹⁾ Mittheilungen der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale. I. Jahrg. Decemb. Wien, 1856. 4. 360. 261.

²⁾ Sporta, sportula, sportella ; kosár, ételkosár, kosárba rakott étel. Sportellaria ; ételkosarat hordozó leány.

nebit habere possedereque recte liceat, tum quanti ea puella empta est tam pecuniam

et alterum tantum dari fide rogavit

Maximus Batonis, fide promisit

Dasius Verzonis Pirusta ex Kavieretio.

Proque ea puella, quae supra scripta est denarios ducentos quinque accepisse et habere se dixit Dasius Verzonis a Maximo Batonis.

Actum Karpo XVI. K. Apriles Tito Aelio Caesare Antonino Pio II. et Bruttio Praesente Cos.“

Azt azonban bizton most sem állithatni, hogy e Kr. ut. 139. évi mart. 17. kelt fakönyvnek ezen olvasása már kizár minden igazítást.

Az igen kevés számú régi viaszos falapok nem rég estek a tudós világ ismeretére : ellenben a nagy számú rézre vésett becsületi bocsátványok rég óta ismeretesek. Innen magyarázható, hogy a fakönyveket a rézre vésett becsületi bocsátványokkal szeretjük összehasonlítani s azok keletkeztét, ezeknek kellékei után akarjuk felvilágítani.

Minden becsületi bocsátványnak (missio honesta) szövege két rézlapra s mindig kétszer van vésvé : egyszer az első küllapra csinos betűkkel, másodszer a benső két lapra elszórt és elhamarkodott irással. Az ily bocsátvány Diploma, vagy Duploma, másképp diptychum, hibellus duplicatus, duorum foliorum, azaz : két levelű rézkönyv néven hivatott, miről a Régiségtani közleményeimben is szólottam.

Dr. P. Kandler akkép vélekedik, hogy a viaszos falapok szinte diptychumok (Doppeltafeln) úgy, mint a rézre vésett becsületi bocsátványok (militärische Doppeltafeln). E vélemény helyes is, nem is. Helyes ha azt tesszük fel, hogy minden efféle, akárhány levélből álló okirat egyedül azért hivatott diploma, duploma vagy diptychum néven ; mivel szövege mindig kétszer iratott le : nem helyes ha az efféle három levelű irat diptychum néven hivatik, mely három levelére nézve triptychum vagy három levelű. E nézetemet legjobban támogatja azon triptychum, melyről itt akarok szólni.

I.

Az erdélyi viaszos falapok három levelűek.

Litschauer Lajos, Erdélyben, Nagy-Ágon bányaigazgatósági segéd, az 1855-dik évi sz. Katalin ősbányai leleményből, két darab viaszos falapot hozott 1856. máj. 10-kén a m. n. muzeumnak; elhozta azon hajfonatot is, mely már máskor volt megemlítve.

Azalatt Mélt. b. Eötvös József m. akadémiai m. Elnök úr, megkérte Dr. Haynald Lajos erdélyi cathol. püspök urat ő Nmságát: legyen szíves beküldeni azon viaszos falapokat, melyek nála találatnak, ki egész készséggel 1856. sept. 8-kán küldött használat végett egy darabot jelentvén, hogy ennél több nincsen birtokában. Ez egy darab azért nevezetes; mivel a m. nemzeti muzeumnak utólszor küldött két darabhoz tartozik, ezeknek kiegészítő része, s az egész triptychumnak azaz: három levelű fenyőfa-könyvnek utolsó levele mind azért; mert ha e három lap rendesen egymásra tétetik, azoknak nagysága s külszélei tökéletesen illenek egymáshoz, mind pedig és leginkább azért; mivel a 4. lapra ki nem fért külszövegnek folytatása e harmadik levélre s e triptychum' 5-dik lapjára van írva s bevégezve épen úgy, mint a 3. lapon annak benső szövege.

Haynald ő Nnga e triptychumnak utolsó levelét, mint tulajdonát, 1857. april 27. Bécsbe vitte föl magával; honnan azt azon évi máj. 21-kén ismét visszahozta s mint a többi részeitől el nem választhatót, muzeumi tulajdonúl nálam hagyta.

E triptychumról a m. tudom. Akademiának 1857. jun. 15. gyűlésében tartottam előadást, bemutatván annak mind eredeti lapjait, mind rajzait, melyeket Kliegl nagy szorgalommal rajzolt és festett.

E rajzokat a bécsi könyomdába küldöttem fel, honnan 1857. jul. 16. olly értesítés jött, hogy azokat septemberig elkészítik.

Azalatt a Pest-Ofner Zeitung (1857. Nr. 282.) a külföldi tudósok azon szorgalmát magasztalja, melylyel az Erdélyből újlag (neuerdings) a pesti muzeumnak küldött és általam kibetűzni kezdett két viaszos lapot megigazították.

A Maximus Batonis kezdetű viaszos lapokról magam irtam: „Miket az idő hiánya miatt eltéveztettem, azok megigazítását másokra bízom.“ (31). E lapokról azért közölheti mindenki nézeteit, azért igazíthat rajtok; mert ki vannak adva s rajzokkal közzé téve : de az újabb három lapot (nem kettőt) rajzokkal itt adjuk először; mert ezek rajzait, melyekért mindenünnen oly sokat nyugtalanítanak, csak a most múlt 1858. végével kaphattam Bécsből vissza. Ezekre nézve a külföldi írók megigazíthatják ugyan egymást; de engem csak ezután igazíthatnak meg.

II.

Ez újabb viaszos falapok teljes épségűek.

E három levelű fakönyvnek rajza itt I. II. III. és IV. alatt látható, mely fakönyv leveleire nézve teljes épségű, csak hogy az utolsó levelnek fennső széle le van hasítva. A viasz színén megismerhető, hogy abból tisztogatás közben sok lesúroltatott, és így sok betű eltűnt. A hét tanú pecsége fészkeből mind kihullott, és összetöredezett; azért van e pecsétek négy nagyobb töredéke V. alatt külön lerajzolva; mert ki tudná eltalálni : milyen pecsége volt ez, vagy ama tanúnak?

III.

Ez újabb viaszos falapok olvasása.

Kiegészített szövege ez: „Andueia Batonis emit mancipioque accepit domus partem dimidiam interantibus parte dextra, que est Alburno maiori vico Pirustarum inter adfines Platorem Acceptianum et Ingenum Callisti filium et si qui ali adfines sunt et viam publicam denariis trecentis de Veturio Valente.

Eam domum q. d. a. cum suis saepibus, saepimentis, finibus, aditibus, claustris, fenestris ita uti clao fixsa et optima maximaque est Andueia Batonis habere recte liceat.

Et si quis eam domus partem dimidiam partemve, quam quis ex eo evicerit quominus Andueia Batonis e. a. q. e. r. p. habere, possidere, usuque capere recte liceat, quod ita licitum non erit, tum quantum id erit — — — — — t. p. e. d. fide rogavit Andueia Batonis, dari fide promisit Veturius Valens.

Proque ea domu dimidia pretium denar. CCC. Veturius Valens ab Andueia Batonis accepisse et abere se dixit. Convenit q. inter eos, ut Veturius Valens pro ea domo usque ad recensum tributa dependet.

Act. Alb. maiori prid. nonas Maias Quintillo et Prisco Cos.

L. Vasidi — —

T. Fl. Felicis.

M. Lucani Melioris.

Platoris Carpi.

T. Aureli Prisci

Batonis Annaei.

Veturi Valentis venditoris.

IV.

Hol és mikor keltek.

E viaszos falapok végén ez áll : „Actum Alburno maiori pridie nonas Maias, Quintillo et Prisco Consulibus.“ Ezek consulatusa a consulok évkönyveiben Róma építése után 912. évre tétetik. E három levelű fakönyv tehát, Róma építése után 912. azaz : (912—753=159). Kr. ut. 159. évben, majus 6-kán kelt, Alburno maiori ¹⁾, és így azon városban, melyben Andueia fél házat vett tulajdonúl (emit mancipio).

V.

Alburnus Olaszországban.

Alburno maiori vico Pirustarum. Itt az érdemel figyelmet, hogy a 139. évben Kr. ut. kelt fakönyv végén, mint máskor mondattott, ez áll : Actum Karpo, (Karto). Másutt kelt 142. Kr. ut. a balásfalvi gymnasiumnak azon példánya, mely Abrudbányán a Nagy-Kirnyik hegynék Korna helységnek fordúlt oldalában 1854. találtattott, és melyet Cipariu Timothé rajzok nélkül ismertetett meg ²⁾. A többi Erdélyben talált, és ekkorig közzé tett viasz lap mind Alburno maiori kelt.

Az Alburnum maius város nevééről Massmann, sok keresgélés után, csak ennyit mond : „Frustra quaeritur in Geographiae vetus-

¹⁾ Volt tehát Alburnum minus is.

²⁾ Annales Gymnasii Gr. Catholici maioris Blasiensis pro anno scholastico 1855. Ed. Tim. Cipariu. Blasii, typis Seminarii dioecesan. p. 14—15.

Cf. Beiträge zu einer Chronik der archaeologischen Funde in der österreichischen Monarchie. Aus dem XV. Bande des von der k. Akademie der Wissenschaften herausgegebenen Archivs für Kunde österreichischer Geschichtsquellen besonders abgedruckt. 80. 81. (318. 319).

tioris lexicis, frustra in marmoribus. — — — Semel solummodo totum Romanorum orbem perscrutantibus in Italia inferiore nobis occurrit (nomen Alburnus) monti simul et portui prope Paestum in Lucania sitis inditum ¹⁾. Hozzá adhatta volna még azt is, hogy ez Alburnus Lucania bérzén, Alburnus nevű istent tiszteltek ²⁾. Ezeket egyedül a magyar népek őstörténete fejtheti meg.

VI.

Megfejtendő kérdések.

A 139. évben Kr. ut. kelt fakönyvnek tárgya leány adás-vevés. A balásfalvi gymnasiumnak 142. Kr. ut. kelt azon fakönyve, melyet Cipariu Timothé ismertetett meg, ifju adás-vevésről szól, és kezdete ez : „Dasius Breucus emit mancipioque accepit puerum Apalaustum.“ E körülmény két kérdést támaszt gondolatunkban :

a) Hol és kik űztek emberkereskedést akkor, mikor ez emberkereskedést tanúsító fakönyvek keltek? Emberkereskedésről szólunk; mert a rabszolga (mancipium), azaz : pór nem tartatott személynek, nem embernek, hanem mint urának tulajdona s önkényének eszköze, mindig adás-vevés alá eshetett.

b) Miért kerültek e fakönyvek az erdélyi ősbányákba?

Itt e két kérdésnek megoldására fordítjuk figyelmünket; és hogy e megoldás tisztábban legyen érthető : annak fejtegetésében néhány hosszas kitérésnek szabadabb mezőt kellett szükségképen és múlhatlanul engednünk; de e kitérések, mivel célra vezetők, az értekezés egységét nem rontják.

¹⁾ Massmann, Libellus Aurarius. pag. 110.

²⁾ Tertull. Apol. c. 5. Cf. Pitisci Lexicon. II. 741.

VII.

A Bessus vagy Bissenus név a m. besenyő.

A Bessus vagy Bissenus nemzet neve nyelvünkön besenyő, nem a szóhang hasonlatossága miatt, nem is egyedül azért; mivel hazánk téerein számos Besenyő s Besnyő helynév található, hanem inkább azért, mivel az 1234. évi oklevélben rus Bissenorum annyi, mint vulgo Besenyő tarló ¹⁾. Az úgy is tudva van, hogy a nemzetek és népek nevei majd személy, majd helynevekül használatnak.

VIII.

A besenyő név helytelen magyarázata.

A besenyő névből még nem tudjuk a Bessus vagy Bissenus nemzeti névnek valódi értelmét, melyre nézve elágaznak a vélemények, a mint e nevet egyik nyelvész ez, másik ama nyelvből magyarázza. Sevillai Izidór (Isidorus Hispalensis) így adja elő a Bessus nemzeti névnek magyarázatát: „Bessi Barbari fuerunt, qui a multitudine Boum sic vocati creduntur“ ²⁾. Izidór e magyarázatában, mint kifejezéséből látszik, maga sem bízott.

¹⁾ Jerney, Magyar nyelvkinsek. Pesten, 1854. 8. 163.

²⁾ Isidori Hispalensis Episcopi, Opera. Madriti, 1590. fol. I. 166. Etymologiarum, Lib. IX. c. II. sub Bessi.

IX.

A bessus név a görög nyelvből meg nem magyarázható.

A görög nyelvben jártas nyelvész görög szótárakat forgat, melyekben *Βήσσα* vagy más dialectus szerint *Βάσσα* annyi, mint pusztaság, erdőség; innen a bessus vagy bassus névnek is erdei, silvanus, hylaeus értelmet tulajdonít annál biztosabban; mivel a bessa nevet a történeti adatok is erdőségnek tartják. Byzanti István, ki 500-dik év felé élt Kr. ut. írja: „Bessa, urbs Locrorum — — — a natura loci, quae silvosa est nomen accepit“¹⁾. A nyelvész e görög eszmét a bessus népre alkalmazza, s elhiszi, hogy a bessus annyi, mint erdei, durva, vad nép, és ha ez eszméjét valamely történeti adat is védi, mint sz. Jeromos imez állítása: „Bessorum feritas, et pellitorum turba populorum, qui mortuorum quondam inferiis homines immolabant, stridorem suum in dulce Crucis fregerunt melos“²⁾. Ha a nyelvész eszméjét, mint mondatott, ilyen történeti adat is védi; akkor, mint meggyőződésében rendületlen, tévedésnek tartja, hogy a bassus, bessus, a görög nyelvből meg nem magyarázható, hanem a mellett szónokol untalan, akár kételkedik benne valaki, akár nem, hogy az őstörténeti nyomozások, nyelvismeret nélkül, nem vezethetnek eredményre.

¹⁾ Stephani Byzantini, De urbibus. Lugduni Batavorum, 1694. fol. pag. 222.

²⁾ S. Eusebii Hieronymi, Opera. Veronae, 1734. fol. Tom. I. col. 332. In Epist. LX. ad Heliodorum. Itt 396. évben keresztény besenyők említetnek.

X.

Az őstörténet minden töredékes adatot gyűjt össze.

Mi tevők legyünk az ily nyelvészszel? Hagyjuk az út elején, hadd szónokoljon divateszmék mellett, és menjünk tovább a megjárando nehéz úton, melyen hajdan is jártak, és mint Özséb egyházi történeteiben mondja: „A korokban végbement eseményekből holmi csekély és töredékes elbeszéléseket hagytak ránk elszórva, ezekkel mintegy távolról fölemelt több szövétnel mutatván, merre járjunk, és hova irányozzuk beszédünk folyamát“¹⁾. Az túl van minden kétségen, hogy sok a mi hajdan föl volt jegyezve eltűnt, az eredeti tudósításokból utóbb merített adatok is csak elszórt töredékek; azért igen természetes, hogy az őstörténeti nyomozások után, egyik író ezt állítja valónak, másik amazt, a mint minden oldalú s egybehasonlítás által öszhangzó, vagy egyoldalú, egymástól eltérő, egységre nem hozható, s azért többféleképp magyarázható adatot bírt összegyűjteni.

XI.

A görögök elrontották a nemzetek és népek neveit.

Már Flávius József, mintegy 93. évben Kr. ut. megírta: „A görögök — — utóbbi századokban hatalomra jutván, a régieknek dicsőségét magokévé tették; midőn a nemzeteket magoktól értett neveken nevezték el“²⁾. Így történt, hogy sok tartomány majd az abban lakott nemzettől, majd annak fejedelmétől, vagy hadvezérétől, sok fekvésétől

¹⁾ Eusebius, Hist. Eccl. Tom. I. Lib. I. cap. I. 4.

²⁾ Flavii Josephi, Opera omnia. Amstelaedami, 1726. fol. Tom. I. 20.

nyerte nevét, és sok tartomány nevétől az azokban tartózkodott, vagy az előbbieket helyébe utóbb beköltözött népek neveztetek el. Kis Ázsia Byzant fekvéséhez képest, az *ανατολή*, *ανατέλλω* kezdet napkelet szótól Anatolia, Natolia, Anadoli (Levante) azaz : napkelet, keleti tartományok nevet nyert, és e tartományok, vagy birodalom nevétől, a korszakok szerint változott különféle népei anatóliai népeknek hívtak; Luitprand is így nevezi őket : „Nonnullae (úgy mond) ei gentes, praesertim *ανατολικαι hoc est orientales visae sunt rebellare*“¹⁾. A népek majd azon vallástól, melyet követtek, majd azon birodalomnak fővárosától, melyhez tartoztak, vagy azon folyamtól kaptak nevezet, melynek közelében laktak. Egyik nép életmódjától, viseletétől vagy más küljellegétől, másik testalkatásától, vagy leginkább használt fegyverétől nyerte nevét : de a nemzeteknek és népeknek mind ezen és számtalan hasonló nevei, nem nemzeti nevek. A Silvanus, Transsilvanus, Anaticus, Borysthenita, Olbiopolita, Byzantinus, Romanus, Christianus, Mahumedanus stb, mind népnevek ugyan; de nem nemzeti nevek.

XII.

A történetvizsgálat egységre hozza az idegen nyelvre fordított és elrontott neveket.

A zsidók, görögök, rómaiak és más nemzetek, a rájuk nézve idegen nemzeti neveket is lefordították, megváltoztatták, és ha azokat nem bírták kimondani s leírni, vagy kihagyták, vagy elrontották. Michaëlis János írja : „A zsidók szintugy le szokták fordítani a neveket, mint a görögök, ha azok nekik idegen hangoknak tetszettek“²⁾. A görögök Flavius József szerint³⁾, csinosabb írás miatt is megváltoztatták a ne-

¹⁾ Muratorii, SS. rer. Ital. Tom. II. Parte I. 440.

²⁾ Michaëlis, Deutsche Übersetzung des Alten Testaments. Göttingen, 1775. 4. II. Th. 33. Horvát István, A szlavinokról. Pesten, 1844. 8. 16.

³⁾ Antiquit. Jud. Lib. I. cap. 6. §. 1. pag. 21. 22.

veket, hogy olvasóikat gyönyörködtessék. Pomponius Mela őszintén megvallja, hogy az idegen neveket nem bírja kimondani; de szóljon maga: „Cantabrorum aliquot populi, amnesque sunt, sed quorum nomina nostro ore concipi nequeant.“ Germania bérceiről is írja: „Quorum nomina vix est eloqui ore Romano“¹⁾. Még Schlözer is panaszkodik, hogy a németek igen nehezen olvassák a keleti neveket, és azokat elrontják²⁾. Tapasztalta ezeket Strabo; mert írja: „Nominum enim mutationes permultae sunt, praesertim Barbarorum“³⁾. Tapasztalta Seneca, ki így kiált föl: „Nova gentium nomina extinctis prioribus — — oriuntur“⁴⁾. Azért írja idősb Plinius: „Bessorumque nomina multa.“ Azért kell az azon egy akár nemzetnek, akár népnek sokféle nevét nyomoznunk és egységre hoznunk, hogy sokféle név után sokféle nemzetet és különböző népet ok nélkül ne képzeljünk.

XIII.

Minden nemzet és nép nevét egyedül saját nyelvéből magyarázhatni meg.

Ha ezek szerint kétségbe vonhatlanul bizonyos, hogy a zsidók, görögök, rómaiak és más nemzetek, a rájuk nézve idegen nemzeti neveket lefordították, megváltoztatták, vagy elrontották: úgy igen természetes, hogy minden, akárhonnan vett nemzeti névnek eredeti jelentését azon nemzet, vagy nép nyelvében kell mindenek előtt keresnünk, melynek nevét akarjuk meghatározni s értelmezni. Ámde, hogy visszatérjünk, volt-e a Bessus nemzetnek saját nemzeti nyelve? És kétkedik-e valaki, hogy volt, mikor most is van Rábaközben úgy, mint Vasvár megyében és másutt? Úgyde abból, hogy most van, nem kö-

¹⁾ Mela, Lib. III. cap. I. III.

²⁾ Schlözer's, Kritisch — historische Nebenstunden. Göttingen, 1797. 8. X. 172. 181.

³⁾ Strabo, Geogr. Lib. XVI. Tom. II. Amstel. 1707. fol. pag. 1131. 1132.

⁴⁾ De consol. ad Helviam cap. VI.

vetkezik, hogy volt. Nem is onnan következtetjük, hanem abból, hogy szent Theodosius életében mondatik: „In primo templo laudes Dei graeca lingua personabant, in altero Bessi sermone suo praeconia canebant¹⁾. Placentinus Antoninus, mint szemtanú beszéli utazásának leírásában: „In quo Monasterio (montis Sina) sunt tres Abbates, scientes linguas, id est: Graecam, Latinam, Syram, Aegyptiacam et Bessam“²⁾. Ezekből világos, hogy a Bessus nemzetnek volt saját nemzeti nyelve; csak az a kérdés még: miféle nyelv volt a Bessus nemzet nyelve? Megmondja Anna Comnena röviden; de tisztán és világosan, hogy a Bessusok azonegy nyelvűek (ὁμογλώττοι) a kúnokkal, miről Schlözer sem kételkedett³⁾. Az úgy is tudva van, hogy a kún, besenyő, székely és jász, palóczok, és hogy a palócz nyelv dialectusa a magyar nyelvnek.

XIV.

Az azonegy eredetű s nyelvű nemzetek és népek nevei gyakran cseréltetnek föl egymással.

Ámbár a bessus és kún nem azonegy jelentésű nemzeti nevek: mégis sz. László magyar királynak azon háborúja, melyet Kézai Simon Bessus háborunak nevez, más írónál majd kun, majd scytha háborunak mondatik; mert az azonegy eredetű s nyelvű rokon népek nevei a kútfőkben gyakran cseréltetnek föl egymással, mire már Valesius, a magyar őstörténetből véve alkalmat így figyelmezteti a tudósokat: „Ezeket bővebben terjesztettem elé, hogy azok, kik történetírókat ol-

¹⁾ Vita S. Theodosii apud Pag. T. II. 14. Cf. Schaffarik. Über die Abkunft der Slawen. Ofen, 1828. 8. 71. 72. Hol ez a IV. század elejére tételik. Sz. Jeromos, mint fönnebb mondatott 396. évben említ keresztény Bessusokat.

²⁾ Blasii Ugolini, Thesaurus antiquit. Sacr. Tom. VII. col. 1221. In Itinerario Antonini Placentini.

³⁾ Tud. Gyűjt. 1833. VII. 116.

vasnak, megértsék, hogy gyakran azonegy nemzetet több, majd közös, majd tulajdon, és néha nem is tulajdon neveken; némelykor pedig több nemzetet egy néven szoktak nevezni¹⁾.

Így tehát nem vádolhatjuk, Gatterer szerint a 7. mások szerint a 9. századi ravennai geographust azzal, hogy a nemzeti neveket fölcseréli egymással és összezavarja midőn így ír: „Sunt patriae spaciosissimae, quae dicuntur Dacia prima et secunda, quae et Gepidia appellatur, ubi modo Uni qui et Avari inhabitant²⁾”. Nem tévedésből mondatik a fuldai évkönyvekben 895. évre: „Pacem ergo Graeci eodem anno cum Avaris, qui dicuntur Vngari facientes³⁾”. Nem tarthatjuk botlásnak Nicephorus Gregoras imez állítását: „Hi vero Hunni et Comani vocabantur: erant etiam, qui eos Scythas nominarent⁴⁾”.

XV.

A scytha név a magyar népek egyik közös és általános nevezete.

Mert kezdetben egyedül a magyar népek hivattak Scytha néven, és ez volt a magyar népeknek egyik közös és általános nevezete. Strabo szerint a dáhák azaz: dácusok, massagéták és sákák külön nevű scytha néposztályok voltak; a többi közös néven scytháknak hívatott, ámbar külön nevök is volt. Ezt maga Strabo így adja elé: „Plerique Scytharum, qui a Caspio mari incipiunt Daae appellantur: orienti viciniore Massagetae et Sacae: reliquos communi nomine Scythas dicunt, quamquam singuli populi etiam sua nomina habent⁵⁾”. Néha az egyes néposztály tulajdon neve is, azonegy eredetű s nyelvű rokon népek kö-

¹⁾ Muratorii, Rerum Italic. Script. Mediolani, 1733. fol. Tom. II. Parte I. pag. 294. not. 13.

²⁾ Geographus Ravennas. Lib. IV. Cap. 14. pag. 777.

³⁾ Freheri, SS. rer. Germ. Argent. 1717. fol. I. 67.

⁴⁾ Nicephori Gregorae, Byzantina Historia. Parisiis, 1702. fol. I. 20. 21.

⁵⁾ Strabo, Lib. XI. Tom. II. pag. 778. marg. 511.

zös elnevezésére használtatott. Idősb Plinius állítja, hogy a perzsák a scythákat mind kúnoknak nevezték: „Ultra sunt (úgy mond) Scytharum populi, Persae illos Sacas in universum apellavere, a proxima gente (Chunica), antiqui Aramaeos“¹⁾.

Utóbb más, nem Scytha népek egyedül azért hívtak vigyázatlanul scytháknak; mivel a valódi scythák tartományait és lakhelyeit foglalták el. E körülményben kell keresnünk azon balítéletnek okát, mely szerint még a híres tudósok is a mellett szónokolnak, hogy a scytha szó semmit sem jelent és határozatlan értelmű; de ezek nem ügyelnek arra, hogy a történetvizsgálatban általános szabály Tacitusnak ime tanutétele: „Most is él a Boi- hemi név és a helynek hajdani jelentésére emlékeztet, ámbár lakói változtanak“²⁾.

Ez őstörténeti szabályt jól fogta föl Surowiecki, midőn így nyilatkozott: „Hogy néhány utóbbi byzanti író a mostani oroszországi szlavinokat néha szarmatáknak (kúnoknak) nevezi, az épen semmit sem bizonyít; mert szintazon íróknál még a csehek is bójok, a lengyelek scythák, a szlavinok géták és hunnok stb. A közép századok alatt általában visszaéltek az eltűnt nép nevekkal, a mi némileg a tudomány akkori állását tanúsítja“³⁾.

XVI.

A magyar őstörténet föladata.

De milyen eszmét fejezett ki eredetileg e nemzeti név scythae? E kérdés megoldása nemzetünket érdeklí leginkább; mert hogy a magyar nemzet mindenkor hét nemzetből állott úgymint: a szoros értelemben vett magyar, kún, jász, palócz, lófejű (scythae Hippomolgi), úz, és vál

¹⁾ Plinii, Hist. nat. Lib. VI. cap. 17.

²⁾ Tacitus, Germ. cap. XXVIII.

³⁾ Schaffarik, Über die Abkunft der Slaven. Ofen, 1828. 8. S. 43.

nemzetből, mely hét nemzet sokféle nyelvű néven fordul a kútfőkben elő, és hogy e magyar népek mind az őskori scytháknak utódi, közös és általános néven mind scythának hívatott : azt a legrégebb emlékek, hiteles történeti iratok és hagyományok egyhangúlag hirdetik.

E hét népből állott magyar nemzet történetét kell minden megközelíthető adatok gyűjtésével, a kútfők és emlékek vizsgálatával a lefolyt századokon keresztül mind addig nyomoznunk : míg a források meg nem szűnnek szivárogni s a múlt idők minden emlékei el nem némulnak előttünk. Ily vizsgálatok vezérfonalán egyik magyar néposztálynak, véres harcrai után sírhalmaihoz jutunk; másik csapat szerte széledve s más népek közé vegyülve tűnik el előttünk; majd az ötlik szemünkbe, hogy valamely feltűntekor kis népcsapat szabad hazát és birodalmat alapított; majd az, hogy ez, vagy ama meghasonlás átka miatt különvált, meghódított és leigázott néposztálynak nemzeti létele más népek között enyészett el. Ilyen évezredes tüneményeket vizsgál a magyar őstörténet, melynek főadata nem az, hogy keresse Árpád magyarainak eredeti lakföldét; mert a nemzetek és népek nem voltak oly mozdulatlanul helyhez kötve, mint az ősbérczek. Nem azt nyomozza a magyar őstörténet, honnan jöttek azon magyarok, kik Árpádot választották magoknak alapszerződés mellett fővezérül; ez eredménye a hajdankori magyar világ eseményeinek, mely akkor tűnik ki, ha az őstörténeti vizsgálat minden elszórt, bármi töredékes eseményekről hallgat ki részrehajlatlan tanúkat.

XVII.

A scythia név értelmét magunknak kell kinyomoznunk.

A scythia név értelmének kinyomozására magunknak kell figyelmet és gondot fordítanunk; mert a külföldi történetírók a scythia név jelentéséről majd kétesen nyilatkoznak, majd határozatlan jelentésűnek ál-

hítják a scytha nevet, majd a scytha népeket határozottan tatároknak hirdetik, mint legújabbán Kruger, ki így nyilatkozik: „Hogy a Chases-tatárok a görögögnél scythák, kik 631—608. Kr. el. (Kaukasusból) Lydiát, Mediát és az egész nyugoti Ázsiát elárasztották, az első tekintetre látható. A Chases név azért nevezetes, mert az ismerteti meg velünk annak okát: miért neveztetnek a scythák Habakuk könyvében Chasdim néven“¹⁾).

Kruger szerint tehát a bibliai Chasdim név annyi, mint tatár mit ő merész szövelemzésből következtet. Ha ez úgy van, mint Kruger beszéli: akkor Nabukadnezar apródjait a tatár nyelvre s literaturára taníttatta: „Literaturam et linguam Chasdim.“ Dániel próféta bizonyítása szerint²⁾. Hogy a Chases név a Chazar névnek változata, elrontása, hogy a chazarok nem tatárok, hanem kúnok, hogy a külföldi irók a chazarokat azaz: kúnokat helytenül tartják tatároknak, és hogy a bibliai Chasdim annyi, mint Chaldaei: azt épen nem nehéz hitelesen megtanulni.

XVIII.

Az újabb korban fölfedezett fölíratok scythákról szólnak.

A scytha nemzeti név értelmének és valódi jelentésének kinyomozására még azért is méltó nagy figyelmet és szorgalmat fordítanunk; mert az újabb korban fölfedezett aegyptomi, babiloniai, assyriai s mediai fölíratok scythákról szólnak.

Az ékirás nem perzsa, hanem babiloniai találmány, hol téglakon, hengereken és kőemlékeken sokféle változatban fordul elő; innen Assyriába vitetett át, hol Ninive és Nimrud dűledékeiben a kiralyi paloták falait ékesíti; használták az ékirást a médusok is, de azt a perzsák csak utóbb alkalmazták saját nyelvökre.

¹⁾ Kruger, Geschichte der Assyrier und Iranier. Frankfurt a. M. 1856. 8. 388. 389.

²⁾ Daniel. I. 3. 4.

I. Darius (521—485, Kr. el.) perzsa király, az európai scythák elleni hadjárata előtt, az eddig nyert győzedelmeire nagyszerű emléket emelt. Médiának Bagistane vidékén, a bisutuni szirtet simára faragtatta, melybe magát rendkívüli nagyságban, szolgálait és azon fejdelmeket kiken diadalt nyert, féldomborún vésette ki, mely vésemények magyarázatául az egész emléket ékirással faragtatta körül. Van ez emléken 450 sor perzsa ékiráson kívül, más nyelvű is ¹⁾.

A mostani Korsabad egyik része volt a nagy kiterjedésű Ninive városnak Korsabad düledékeit 1841-ben Botta fedezte föl, melyek utóbb föl is ásattak; nagy számú emlékeinek föliratain, valamint a Tigris jobb partján fölásatott Nimrud omladékai közt talált föliratokon is, scythákról maradt fenn emlékezet. Ez assyriai emlék legszamosabb: Schulz, Wan vidékein ötvennél többet, Botta Korsabad düledékeiben kétszázat, és Layard Nimrud omladványai közt szintannyit találtak. Rawlinson a londoni ázsiai társulatot 1853-ban arról értesíti, mily nagyszámú feliratot fedezett föl scythá nyelven, mely az achaemenidák föliratain előforduló medus nyelvvvel rokon. Rawlinson azon meggyőződését is nyilvánítja, hogy a Kusch, Misraim, Nimrud és Kanaan chamíta népei mind scythák voltak ²⁾.

Ezekből és számos hasonló fölfedezésekből az tűnik ki, hogy a keleten utazó külföldiek nagy figyelmet fordítanak az emberi kéz őskori műveinek minden maradványaira. Fölásatják a hajdankori városok, templomok, paloták, termek, csarnokok, folyosók és szobák düledékeit; kikutatják a romok közt lelt vésemények, festmények, hieroglyphék és ékiratok jelentését az őskori események magyarázatául. Mind ezek a keleti ősnnyelvek meghatározására s tanulására, a hieroglyphék és ékiratok olvasására, valamint az azokon minduntalan előforduló scythá nemzeti név eredeti értelmének vizsgálatára is ébresztik figyelmünket.

¹⁾ Beilage zur Augsb. Allg. Zeit. Octob. 1846. S. 2531—2532.

Rawlinson Journ. of the Asiatic society vol. X. Note on the inscript, of Behistun.

²⁾ Beilage zur Allg. Zeitung Nr. 62. 3, März 1853.

XIX.

Hol keressük a scytha név jelentését?

De milyen eszmét fejezett ki eredetileg e név scytha? E kérdésre vagy a történeti kútforrásokban, vagy szóelemzésben kereshetünk megnyugtató feleletet.

A szóelemész azon nyelvből magyaráz mindent, a melyben leginkább jártas. Otrókocsi Foris Ferencz a *σκύθης*, scytha szót a zsidó vagy héber gyökből származtatja, mellynek kunyhó, vagy sátor (*tugurium*, *tabernaculum*) értelmet tulajdonít, ¹⁾ Nagy-Ajtai Cserey József, és Szirmay Antal pedig azon szójátékkal is megelégedtek, hogy a scytha, vagy scythi anyyi, mint száz kiki; mert mindegyik más százzal birt kikötni. ²⁾

XX.

A történet-vizsgálat a neveket is kútforrások után értelmezi.

A szóelemzésben itt nem bizhatunk, mely fényt deríthet ugyan a szók tulajdon, átvitt, mellék és koronként sokfélekép változó értelmére, de a történet-vizsgálat valamint a múltnak eseményeit kútforrásokból méríti, ugy azt is: milyen fogalom volt a lefolyt századok alatt valamely szóhoz kötve, egyedül történeti emlékek után határozhatja meg ott is, hol az etymologia elnémul. E kérdésre például: kik voltak a nyolczlábú scythák, *scythae octipedes*? az etymologia nem adhat feleletet,

¹⁾ Francisci Foris Otrókocsi, *Origines Hungaricae*. Franeguerae, 1693. 8. I. 33.

²⁾ Cserey József, *A folyó és versbeli magyar beszédnek válogatott példái*. Szeben, 1790. 8. I. 64. Szirmay, *Hungaria in Parabolis*. Budae, 1807. 8. 3.

melyre a történeti forrásokból merített adat következőleg válaszol :
 „Domi vero non regii generis erat (Toxaris), neque Pileatorum, sed
 Scytharum de multis unus et plebeiorum, quales apud illos sunt,
 qui octipedes vocantur: hoc autem significat boum duorum domi-
 num esse, et unius plaustrum.”¹⁾

XXI.

A történetvizsgálat csak segédképen használja a szónyomzást.

A történetvizsgáló csak akkor használja segédképen az etymológiát, mikor a szónak eredeti értelme s ez értelemnek bármiféle nyelvre fordítása történeti kútfők után már meg van határozva; mert így a szónak akár valódi akár képben eléállított értelmét nem oly könnyű eltéveszteni, mint a szónyomozási úton, főkép ha a szónak értelme nem változatlan, hanem olyan, melynek egyik jelentése minduntalan kitolja szokásból a másikat. Ily esetben a hiteles történeti adatok vezérfonala nélkül szónyomozásnak indult történetvizsgáló eltéved, nem is bontakozik ki soha a hasonló, de nyelvek szerint mindig más és más eszmének kifejezésére használt szók végetlenségéből.

XXII.

A nemzeti név jelentése alkalmazható is legyen.

Igy jártak a scytha szóval is; de ezzel így járhat a kútfőket nyomozó történetvizsgáló is, ha a scytha szónak egyik, vagy másik jelentését

¹⁾ Lucianus Samosatensis, in Scythia. Edit. Bipont. IV. 145.

valamely történeti forrás után megkedveli, s arra nincs többé gondja: miként alkalmazható a scytha szónak az általa megkedvelt jelentése a scytha népekre? Angolországban 987. évben azelőtt ismeretlen ragály és dögvész ütött ki, mely történeti kútfők szerint, angol nyelven Scitta vagy Schitta néven hivatott. ¹⁾ Itt a kútfők fejtik meg a Scitta vagy Schitta szónak értelmét; de azt nem a scytha népekre, hanem ragályra s dögvészre alkalmazzák.

VIXX

XXIII.

A scytha név jelentő és határozott.

Azok, kik a scytha szó értelmének vizsgálatában kifáradtak, és annak a scytha népekre kizárólag alkalmazható jelentését ki nem fürkészhették: vagy azt tanítják Schlözer után, hogy a scytha szó semmit sem jelent, vagy azt tartják a sok tudományu Heeren tekintélyénél fogva kétségtelennek, hogy a scytha név szintoly határozatlan a régi földiratban, mint a mongol és tatár nevezett az újabb korban.

De ha a scytha szó semmit sem jelent, vagy határozatlan értelmű: hol járt akkor Herodot, mikor a scytha népek között utazott? Isocrates (435—337. Kr. el.) írja: „Sunt igitur imperiosissimae gentes, maximaque praeditae potentia: Scythae, Thraces et Parsae: Ita autem sors tulit, ut hi omnes insidiati nobis fuerint, nostraque urbs (Athenae) adversus hos omnes belli discrimen adierit.“ ²⁾ A scytha névnek semmi jelentése, vagy határozatlan értelme Isocrates ezen soraira nem alkalmazható; mert a scythákról úgy szól, mint határozott és hatalmas nemzetről. Már Berossus történetíró használt scytha könyveket ³⁾, és Theodoretus cyrusi püspök az V-dik században arról ér-

¹⁾ Rogerii Twysden, *Historiae Anglicanae Scriptores* X. Londini, 1652. fol. col. 161. 878.2314

²⁾ Isocratis. *Scripta*. Basileae, 1602. 8. pag. 105.

³⁾ *Antiquae Historiae ex XXVII. authoribus contextae libri VI.* Opera Dionysii Gothofredi. Lugduni, 1591. 12. Berossus L. III. pag. 7. L. IV. pag. 12.

tesít bennünket, hogy a szent írás héber nyelvből fordítatott le a scytha nyelvre ¹⁾. Miként alkalmazható ezekre a scytha szónak semmi jelentése, vagy határozatlan értelme? azt én meg nem mondhatom.

XXIV.

A scytha név nem bizonytalan jelentésű.

A scytha szónak értelmével keveset gondolók, azt értetlen szónak és gyűjtő névnek hirdetik oly értelemben, hogy az a régi világ majd minden míveletlen népére alkalmazható, miről vagy azért nem kételkednek; mivel Frähn írja: „A török név az arab írónál gyakran épen oly bizonytalan jelentésű, mint a scytha nevezet a görögöknél és rómaiaknál“ ²⁾, vagy talán azért; mert Hammer állítja, hogy a görög és római írók a scyha név alatt csak kóborló csapatokat és barbár népeket értenek ³⁾.

Mi könnyű volt ily eszmék után a scythákat akár Nicephorus Gregoras után tatároknak, akár Lindner után szlavinoknak kikiáltani; vagy Ukert véleményét követve kozákoknak, vagy mások tévedéseire, támaszkodva mindenféle más népeknek hirdetni, mely népek egyedül azért hivattak vigyázatlanul scytháknak; mivel utóbb a valódi scythák lakhelyeit szállották meg. De itt az a kérdés: milyen eszmét fejezett ki eredetileg e szó scytha? És ez eszmét, a scytha szónak ez eredeti jelentését már a Kr. ut. 79-dik évben meghalt idősb Plinius *prisca appellatio* néven nevezi ⁴⁾.

¹⁾ Theodoretus Cyri, Operum Tom. IV. Vol. II. pag. 839 — 840.

²⁾ Frähn, Ibn-Foszlans und anderer Araber Berichte. St. Petersburg, 1823. 4. S. 4. n. 5).

³⁾ Hammer, Geschichte des Osmanischen Reiches. Pest, 1827. 8. I. 1—2.

⁴⁾ Plinius, Hist. nat. T. I. Lib. IV. cap. 12.

XXV.

A szolgálta csoport eszméje a scytha nemzetre nem alkalmazható.

Mások magokévé tették a tévedést, hogy a scytha szó értetlen és határozatlan értelmű; s egyedül azt vizsgálták: kik voltak a régi scythák? Ezek, úgylátszik Synesius állítását kedvelték meg, ki Procopiusnál beszéli: „*Pedisequi, qui sellulas humiles atque plicatiles humeris imponunt, ut iis Domini in Foris insideant, Scythae sunt*“¹⁾. Miből azt következtetik, hogy a scythák holmi gyűlevész szolgálk voltak, kikkel nem érdemes vesződni. Azt nem is akarják tudni, hogy Synesius ez állításából azon magyar szokás tűnik ki, melyet freysingeni Ottó, mint szemtanú elég híven rajzol, így írván a magyarokról: „*Ad curiam Regis sui singuli ex primoribus sellam secum portantibus conveniunt, ac de suae reipublicae statu pertractare et discutere non negligunt*“²⁾. Parányi körülménynek tartják tudni, hogy IV. Béla magyar király azért is idegenített el sokat magától; mivel az országnagyok tanácssteremei székeiket megégetteté; pedig e parányi körülmény magyarázza meg, hogy a Forum, Judicium, vagy Tribunal, törvényekben majd mindig *Sedes judiciaria*, törvényszék nevet visel.

A scythákat gyűlevész szolgálknak tartók, azokat Athéne utczáiba szorítják, hol børsátorok alatt henyélő városszolgák és csendőrök voltak³⁾. És mivel a görög *Συδίτω* Ernesti, görög-latin szótára szerint, annyi is, mint *ebrius*, azaz: részeges, iszákos, a scythákat részeges szolgálcsoportnak mondják. És ha kérdezzük: miért? vagy azt nyerjük feleletül, hogy Aristoteles írja: „*Cur pueri, cum natura sint calida, vinosi non sint, cum Scythas et viros robustos, qui certe habitu sunt calidiori, constet esse vinosos*“⁴⁾, vagy Aelianusra hivat-

¹⁾ Procopii, Caesariensis, Anecdota, sive Historia arcana. Lipsiae, 1827. 8. pag. 341. not. 6).

²⁾ Christ. Urstisii, Germniae Hist. illust. T. I. Francof. ad Moen. 1670. pag. 425.

³⁾ Bayeri, Opuscula, Halae, 1770. 8. 67.

⁴⁾ Aristotelis, Opera. Aureliae Allobrogum, 1606. 8. II. 846.

koznak, kinél olvashatni : „Etiam Anacharsim ajunt plurimum bibisse apud Periandrum. Hunc scilicet morem domo secum attulerat. Scytharum enim est, merum bibere“¹⁾. Vagy Dio Cassiust veszik elé, ki ezeket állítja : „Immodice enim Scythica omnis natio ingurgitare se vino solet, facileque es repletur“²⁾.

De ha tovább is kérdezzük : miként alkalmazható az Athéne utczáiba szorított részeges szolgálcsoport eszméje az egész scytha nemzetre? akkor mélyen hallgatnak, főkép ha tudják, hogy a hatalmas scytha nemzet Xenophon és Isocrates tanubizonysága szerint egykor egész Európán uralkodott. Xenophon (449—359. Kr. el.) állítja : „In Europa penes Scythas est imperium“³⁾. Isocrates (435—337. Kr. el.) írja a scythákról : „Utrique Europae imperabant“⁴⁾.

XXVI.

A scytha nyelvet nehéznek tartották.

Botaniates Nicephorus a keleti scythák segedelmével foglalta el 1078-ban a byzanti császárságot, azért volt udvarában annyi scytha hivatalnok, kikre a görögök így boszankodtak : „Publicorum negotiorum procurationem committebat hominibus lingvas barbaras usurpantibus, recte loqui nescientibus, totos dies in crapula et ebrietate conterentibus : quorum et familiae, et parentes, avi maxime serviles erant, tam animo, quam judicio barbarissimi, lingvis scythicis, intellectu pronunciatuque difficilibus, garrientes“⁵⁾. De azért a scytha népek, minden görög boszankodás daczára is, oly sajátzerű nem-

¹⁾ Aeliani, *Variae Historiae*. L. II. cap. 41.

²⁾ Cassii Dionis, *Hist. Romana*. Hamburgi, 1750. fol. Vol. I. LI. pag. 657.

³⁾ *Opera*. Lipsiae, 1764. Vol. IV. *Memorabilium*. Lib. II. cap. I. pag. 68.

⁴⁾ Isocratis, *Scripta*. Basileae, 1602. pag. 196.

⁵⁾ Constantini Monassis, *Breviarium Historicum*. Parisiis, 1655. fol. pag. 136.

zet voltak, melynek mását hiába keressük a világtörténetben. Justinus így magasztalja Mithridates pontusi királyt: „Scythas invictos antea, qui Sopyriona Alexandri M. ducem, cum triginta millibus armatorum deleverant; qui Cyrum Persarum Regem, cum ducentis millibus trucidaverant; qui Philippum Macedonum Regem fugaverant, ingenti felicitate perdomuit“¹⁾.

A byzantiak tehát azt tartották a scytha nyelvről, hogy azt nehéz érteni s kiejteni, melyből egyetlenegy szót sem jegyeztek föl; de azért elég scytha szót találunk. A görög Menologiumban olvassuk: „Post mortem Diocletiani († 313.) Maximianus (Hercules) imperium obtinens in multa erat solitudine et inopia consilii, maxime propter Maroth Ducem Scytharum et viribus corporis multis praestantior“²⁾. Miféle nyelv tulajdoníthatja magának a Maróth nevet, mikor nálunk még a XII. és XIII. századi oklevelekben fordul Marót elő, s most is van Maróth hely Somogyban, Barsban, Hontban és Esztergamban úgy, mint Marótfá Baranyában?

XXVII.

A scytha öltözet nem bőr és szőrme; hanem dolmány és nadrág, csatos mente és aranyöv.

A szóelemészek szótárt vesznek elő, melyből kiolvassák, hogy a *σξύθης*, scytha szó annyi, mint durva, vad ember, homo ferus, ein roher Mensch; és e gyermekekszme vezérfonalán bőrbe s szőrme (Pelz) ruhába öltöztetik a scytha nemzetet azért, mivel a görög *Σκύρος* annyi, mint bőr, miről azért nem kételkednek; mert az athenei Simon dialogusai, vagy párbeszédei is scythicus beszélgetéseknek mondatnak; mivel azokban szíjgyártók, timárok, vargák és más efféle bőrrel foglal-

¹⁾ Justinus. L. XXXVII. cap. 3. Cf. Cornides, Vindic. Anonymi. Budaë, 1802. 4. 227.

²⁾ Menologium Graec. apud. Canifum A. L. Tom. III. 443—444.

kodó mesteremberek (*Σκυρορόμος*) beszélgetnek egymással ¹⁾, és *Σκυρεῖς* annyi, mint Cerdones, saru készítőik a monostorokban, kikre az volt bízva, hogy minden szerzetesnek legyen saruja ²⁾, mely saru *scy-thicae* (*Σκυδικαί*) néven hivatott.

És ha kérdezzük: miként alkalmazható a bőr vagy szőrme fogalom a scytha népekre? azt adják feleletül: a görögök rendszeren külső sajátságaiokról nevezték el a népeket; a *σξύρος*, bőr, vagy szőrme szót is azért alkalmazták a scythákra s használták azok nevezésére; mivel hideg éghajlat alatt laktak, és bőr vagy szőrme öltözetet viseltek.

De ezen eszmék az őskorba nem illenek, melyben a szőrme öltözet nem volt a hideg éghajlatok embereihez kötve. Herodot írja: „Aethiopes (qui sunt super Aegyptum) pardorum pelibus leonumque amicti ³⁾. És Antiphanes a scythákat mind ködmönbe vagy dolmányba s nadrágba öltözteti: „Sed in Scythis Antiphanes inquit, Sarabara (Saravári, Salavári, nadrág), et omnes tunicas induti“ ⁴⁾. Azon scytha kivel a nagy tudományu Priscus, Onegesius háza előtt beszélt, nem bőrbe vademberként, hanem tisztán és ékesen volt öltözve, s feje kerekdeden borotválva. És Himerius így írja le Abaris scytha öltözetét: „Venit Abaris Athenas gerens arcum cum appensa humeris pharetra: chlamys in humero fibulata corpus amiciebat: lumbos constrinxerat aureo balteo.“ Azaz: Athénébe jött Abaris ijtat tartván vállairól lelógó puzdrával: vállára panyókán vetett csatos mente keríté derekát: ágyékát aranyöv szorítá“ ⁵⁾.

¹⁾ Diogenes Laërtius, T. I. L. II. cap. XIV. 259. In vita Simonis.

²⁾ Caroli Du Fresne, Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Graecitatis. Lugduni, 1688, fol. Tom. II. col. 1404.

³⁾ Herodot. VII. cap. 69.

⁴⁾ Julii Pollucis, Onomasticum. Amstelaed. 1706. fol. L. VII. cap. 13. pag. 728.

⁵⁾ Himerii Sophistae, Eclogae et Declamationes. Gottingae, 1790. 8. Orat. XXV. 817.

XXVIII.

A scytha név nem jelent íjászt vagy nyilazót.

Ne hidjük, mint már nálunk is hirdetni s hinni kezdik, hogy a σκυθης, scytha nevezet a görög σκύτος, szótól származik, mely bőrt jelent; mert a scytha szó Bayer szerint annyi, mint íjász, vagy nyilazó, mely nevezetnek, mint ő beszéli, ez szolgált alkalmúl : a pontusi azaz : a fekete tenger melléki gyarmatokban scytha népek között lakott görögök tapasztalván, hogy az ügyes íjásokat scytháknak híják, az íjász nevet általában minden scytha népre ruházták ¹⁾. Bayer véleményét Katancsich is elfogadta, kinél a scytha szó szintannyi, mint íjász, vagy jász, sagittarius ²⁾. Ez eszmét a szónyomozók is megkedvelték; mert a szász scytha és belga schieten annyi, mint íjász, sagittarius. A német Schenten, Scutten vagy Schüthen, Schützen, Bogenschützen, lövészt, vagy íjászt jelent. Stenkil svéd királyról mondatik : hogy jó íjász volt, war godh Scytta; erat bonus sagittarius, és vegreigr Skyti annyi, mint gyors íjász vagy lövész ³⁾.

Annyi bizonyos, hogy a scytha népek gyorsak és igen ügyes íjások voltak, és e sajátságok egyedül őket illetik; mert más népek történetében példa nélküliek. Béla király névtelen jegyzője is írja : „Scythica gens dura erat ad pugnandum, et super equos veloces, — — — — — arcu et sagittis meliores erant super omnes nationes mundi, et sic cognoscetis eos fuisse de posteris eorum“ ⁴⁾. A harczoló scytha lovasságnak bámulatos gyorsaságát az írók nem bírták hívebben rajzolni, mint így : „Aderant autem bis mille Scythae omni velociores tempestate, vel fulgure, vel fulmine,

¹⁾ Bayeri, Opuscula, Halae, 1770. 8. pag. 66. Cf. Herodoti, Musarum, Amstelodami, 1763. fol. Lib. IV. pag. 282. not. 86.

²⁾ Katancsich, Orbis antiquus. I, 225.

³⁾ Edda Saemundar Hinns Fróda. Havniae, 1818. 4. II. 7. 9. 30.

⁴⁾ Endlicher, Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana. Sangalli, 1849. 8. pag. 4. 5.

vel emicante stella“¹⁾. Theodoretus cyrusi püspök Ezechiél proféta jóslatát akarván igazolni, a scythák hallatlan gyorsaságára hivatkozik: „Ac nemo existimet a fide profeciam abhorrere, secum reputans quodnam sit inter Scythicas Gentes et Judaeam intervallum. Verum cogitet, nostraquoque memoria omnem orientem occupatum esse ab hac Gente“²⁾.

A harczoló scytha népek nem csak gyorsak, hanem hires nyilazók is voltak. Ők az ellenségre rohanva s attól futva, előre s hátra egyenlő ügyességgel szórták saját szerű nyilaikat; mihez más népek hajdan nem értettek. Plato írja: „Scythae dicuntur non minus fugiendo, quam insequendo pugnare.“ És ugyan ő: „Haec ita esse Lex Scytharum ostendit. Non enim sinistra solum arcum, dextera sagittam tenent, sed utrisque similiter ad utrumque utuntur“³⁾. Diadalt nyertek még akkor is, mikor szaladásnak eredtek; mert saját szerű hadtudományok volt, miről a kútfők így emlékeznek: „Si forte accidat, quod Scythis positum est in more, ut fugientes se se vertant in eos, qui ipsos ante prosequerentur“ etc.⁴⁾. Lichtenau Konrád kronikájában 901. évre írja a magyarokról: „Ludovicus Arnolfi Imperatoris filius, — — — — — admodum puer imperium suscepit, et duodecim annis regnavit. Cujus anno primo Vngarii Baioariam vastaverunt: sed Ludovicus gentis suae depopulationem non ferens, magno exercitu coacto, iuxta Licum fluvium cum eis pugnavit, et plus quam mille ex eis interfecit. Cumque pugna usque ad horam septimam jam protraheretur, Vngarii callidi, positus, ex adverso insidiis, fugam simulant. Quos dum regis milites, doli ignari, impetu validissimo insequerentur, omni ex parte prodeunt insidiae, et quasi victi ipsi, victores interimunt: rex ipse e victore se victum esse miratur, fitque illi non opinatus gravior casus. Vngarii vero ut rabiem perfidiae suae saciarent, Baioariorum, Sueuorum, Francorum regna percurrunt, cunctaque vastando incendunt“⁵⁾.

¹⁾ Suidae, Lexicon. Cantabrigiae, 1705. fol. Tom. I. 603.

²⁾ Theodreti, Opera Tom. II. Vol. II. In Ezechielis cap. XXXVIII.

³⁾ Platonis, Opera. Biponti, 1787. 8 Vol. V. 186. Vol. VIII. 334.

⁴⁾ Arriani, Tactica et Mauricii Artis militaris Libri XII. Upsaliae, 1664. 8. pag. 49.

⁵⁾ Chronicon Conradia Lichtenau Abbatis Urspergensis. s. l. 1537. fol. pag. CXCVIII.

De ezek mind nem válaszolnak ama kérdésünkre : milyen eszmét fejezett ki eredetileg e szó scytha? Mert ha a scytha szóban jász, sagittarius jelentés rejlik : úgy Orpheus, Polyaeus és más íróknak ime kifejezése : jász scythák, scythae sagittarii ¹⁾, bármiféle nyelvre legyen is e kifejezés lefordítva, mindig annyi, mint jászok jászok, sagittarii sagittarii, toxotae toxotae stb.

XXIX.

A scytha név annyi mint vas.

És a scytha szó annyi, mint vas, ferrum. *σιδήρος*, Eisen stb, akármiféle nyelvre fordítassék is az le. Nálunk a scytha szónak vas jelentését a korán elhunyt Horvát István ²⁾ hozta szóba, ki életét egész lélekkel az őstörténetnek szentelte, s mint maga jegyzi meg, majd harmincz évet szánt a népek eredetének kinyomozására ³⁾. Ő több nyomtatásban megjelent dolgozataiban határozottan állítja, hogy a scytha szó annyi, mint vas; Scythia Vasország, Scythica gens, vas nemzet. És ha kérdezzük miért? Azt adja feleletül : „Stephanus Byzantinus (De Urbibus, Lugd. Batav. 1694. fol. pag. 675.) följegyzette : *Και Σκύθης ὁ σιδηρος*. Azaz : Et Scytha (denotat) ferrum. Aeschylus is (Drammata. Lipsiae, 1805. 8. pag. 25.) Prometheusban a 300-dik versnél írja Scythiáról: In hanc terram, ferri matrem (*σιδηρομήτορα*), venires. De hova kellene ismét kitérnem, ha a dolgot egészen fölakarnám világosítani? ⁴⁾. Ennyit Horvát István, kinek mindent a hiteles forrásokra visszavezető történeti rendszerét igen kevesen fogták föl, és azt még kevesebben

¹⁾ Horvát István, Jászok. Pesten, 1829 8. 10. 20. 38. 44.

²⁾ † 1846. jun. 13.

³⁾ Tud. Gyűjt. 1831. VI. 82.

⁴⁾ Tud. Gyűjt. 1834. V. 113.

tanulták meg, azok pedig legkevesebbet értenek belőle, a kik dolgozatait nem annyira bírálgatják, mint inkább gúnyolják ¹⁾. Ámde miként alkalmazható a scytha szónak vas jelentése a scytha népekre, mikor a scythák sokkal régiebbek, mint a vasnak használata? Hogy a scythák legrégiebbek a világ szinpadán feltűnt ősnépek között, arról az írók így emlékeznek: „Hominum primi sunt Scythae“ ²⁾. A Cato nevét viselő töredékekben mondatik: „Sive enim ab aeterno mundum esse aestimes, et ignis principio cuncta tenuerit et sensim in sua loca elementa convenientia homines produxerint, sive ut fertur, ante aureum seculum terras subrutas inundatio possederit, et e siccata humo apparuerint homines: equidem principatus originis semper Scythis tribuitur“ ³⁾. Prometheus és fia Deucalion, az ősmondák szerint scythák voltak; ezt Lucian, amazt Aeschylus mondja scythának.

Ne folytassuk tovább e vizsgálatot; mert minél tisztábban bizonyítjuk meg, hogy a scythák legrégiebbek az ősnépek között, annál világosabban tűnik ki, hogy a scytha szónak vas jelentése a scytha népekre nem alkalmazható. Az ősnépek, mivel az érczeket nem ismerték, kőből, csontból, eserépből és fából készitettek magoknak eszközöket. Worsaae, Thomsen, Lisch és más régiségvizsgálók a hajdankori sírok értelmes ásatása, s tudományos vizsgálata után, azon eredményre jutottak, hogy a pogány sírok és az azokban lelt régiségek: kőkori rézkori és vaskori sírokra és régiségekre oszthatók. A kőkori és rézkori miveltség tehát sokkal régibb a vasmiveltségnél. Hesiod így regél a rézkori népekről:

„His erant aenea arma, aeneaeque domus:

Aere vero operiebantur: nigrum enim mundum erat ferrum“ ⁴⁾.

De ne avatkozzunk, akár a régiségvizsgálók, akár a költők jogaikba. A pogány síroknak és az azokban lelt régiségeknek: kőkori,

¹⁾ Georgii Fejér, Dissertationes in res Hungariae veteris Historico-Criticae. Budaë, 1837. 8. Cod. Dipl. VII. Vol. IV.

²⁾ Pomponii Melae, De Situ Orbis. Lugduni Batavorum, 1722. 8. Lib. II. cap. I.

³⁾ Antiquae Historiae ex XXVII. authoribus contextae. Argentorati, 1604. 8. Cato in Fragmentis.

⁴⁾ Hesiodi, Opera et Dies. V. 150—151.

réz kori s vaskori sírokra s régiségekre osztályozása, a tapasztalás tanúsítása szerint, egyedül éjszakon és nyugaton helyes: keleten nem helyes; mert Thebais vagy felső Aegyptus már a magas régiségben, már Menes, máskép Nimrod, azaz: Osiris, vagy a görög Dionysos alatt használta a vasat, melyből fegyvert, ekét és más eszközöket készített¹⁾. A régiségvizsgálók tudják, hogy a rézmiveltségnek a kőkorból keletkezte meg nem bizonyítható, miután annak maradtak fenn világos nyomai, hogy a keleti földrészekről, más szokásu, fémekkel bánni tudó, s így miveltebb néptörzs költözött egykor az érczeket nem ismerő éjszaki s nyugoti népek közé²⁾.

XXX.

Milyen eszmét fejezett ki hajdan e szó: vas?

Byzanti István, kinél a scytha szó annyi, mint vas, *σιδηρος*, ferrum, azt is írja, hogy a réz, *Χαλκος*, aes is annyi, mint vas, *σιδηρος*, ferrum³⁾. Minthogy tehát a vas szó nem változatlan, hanem változó jelentésű: a kérdésnek megfejtése: alkalmazható-e a scytha szónak vas jelentése a scytha népekre? e kérdésnek megoldását teszi szükségessé: milyen eszmét fejezett ki hajdan e szó vas, *σιδηρος*, ferrum stb, akármiféle nyelvre fordítassék is az le?

Az u-s, u-as, azaz: vas, vagy a végső mássalhangzót kettőztetve vass; a XII. és XIII. századi okleveleinkben vos, és mivel a görög nyelvnek, mint tudva van, nincsen V. és W. betűje, görögösen bas, bos, vagy bus, a mi szintannyi, mint vas, vos, vagy vus; mert a görögök a B. betűt V. betűnek mondják ki. El-us-ont most is annyi, mint elvasalt azaz: elillant.

¹⁾ Diodorus Siculus, Bibl. Hist. Vol. I. L. I. cap. 15. pag. 46.

²⁾ Worsaae, Dänemarks Vorzeit durch Alterthümer und Grabhügel. Kopenhagen, 1844. 8. 20. 21.

³⁾ Stephani Byzantini, De Urbibus. Lugduni Batavorum, 1694. fol. pag. 598.

Herodot a réz, Χαλκος. aes szónak vas, σιδηρος, ferrum jelentést is tulajdonít, kinél Χαλκευς annyi, mint kovács, ferri faber; Χαλκήιον, annyi, mint vasműhely, ferri officina, midőn ezeket beszéli: „Intrans ille (Liches) Tegeae in ferrariam officinam (Χαλκήιον), spectabat ibi procedendi ferri (σιδηρον) rationem“¹⁾. Patrick írja: „Χαλκος, aes, ferrum, per Metonymiam quidquid ex aere conflatur: gladium aliquando, et alia arma significat“²⁾. Hesiodnál fegyver értelemben így fordul elő: „Ac illam quidem (Hydrum) Jovis filius occidit saevo ferro (νηλεῖ Χαλκῶ)“³⁾. Az aes, aeris, másképp aes, aesis; vagy mivel ae helyett ai fordul gyakran elő⁴⁾, ais, aisis szóról, olvassuk: Etymologia h. v. incerta est; ii videntur optime facere, qui derivant ab αἶδω, ardeo; inde αἰσις, et lat. aes, propter splendorum“⁵⁾. A fém szót azért akarják használni főnévül, metallum kifejezésére; mert a metallum jelzője (epitheton): fényes, ragyogó, csillogó.

XXXI.

A Bos-burun és legno berretin magyarázata.

Ez eszmét így folytatja Forcellini: Beihero videtur aes, aesis et aisis (ut scribitur aidis in tab. Scipioni barbato posita pro aedis), idem esse vocabulum cum nostro Eisen, cui cognatum est Eis, quasi dicas aqua aenea. Van-e némi, vagy nincs semmi rokonság az Eis és Eisen szók között az itt mindegy, annyi bizonyos, hogy az Eis és Eisen, jég és vas szók értelembre nézve messze állanak egymástól; és így a kis

¹⁾ Schweighaeuser, Lexicon Herodoteum. Argentorati, 1824. 8. II, 365. Cf. Herodoti, Musae. Amstelodami, 1763. fol. Lib. I. 68. pag. 33. not. 90.

²⁾ Samuelis Patrick, Clavis Homeri, Londini, 1758. 8. pag. 30.

³⁾ Hesiodi, Opera. Lipsiae, 1778. 8. pag. 73.

⁴⁾ Massmann, Libellus Aurarius sive Tabulae Ceratae. Monachii, 1840. 4. pag. 40.

⁵⁾ Aegidii Forcellini, Totius latinitatis Lexicon. Lipsiae, 1835. fol. I, 88—99. *)

ázsiai Bos-burun, nem Eis-Vorgebirg, mint Hammer magyarázza ¹⁾; hanem Eisen-Vorgebirg, Vas-orom, Vas-fok (Scythicum promontorium). Hammer a Bosaghadisch szónak is Eisbaum értelmet tulajdonít oly megjegyzéssel, hogy Barbaro velencei utazó a Bosagaz szót legno berretin néven nevezi ²⁾. Mind a magyar bos, vos, vagy vas, mind pedig az aethiopiai berete annyi, mint aes, ferrum ³⁾. És így a legno berretin annyi, mint vasfa, mely Walton Bibliája szerint, majd lignum Settim, vagy Schittim, azaz : lignum Scythicum, majd Quercus Basan vagy Vasan, azaz : Quercus Scythiae néven hivatik; következőleg nem akácza.

Vossius az aes, aeris szót az ἄρης, Mars, ferrum, vas szótól származtatja ⁴⁾. És ἄρης, Suidas szerint annyi, mint ferrum, vas, ἄρηλος annyi, mint bellicosus ⁵⁾. ἄρης, Ernesti görög szótárában annyi, mint Mars, praelium, bellum, caedes, ferrum; és αρηλος vagy ἄρηλος annyi, mint Martius, erős, harczos ⁶⁾. Arab nyelven Hadid annyi, mint ferrum. Felső Aegyptusban Hadyd szintannyi, mint ferrum, Eisen. És Golius a Hhadidon, ferrum szót a hhadada szótól származtatja, melynek pugnavit értelmet tulajdonít ⁷⁾. Aethiopiai nyelven Hadada, vagy hadida annyi, mint ferrum, vinculum ferreum; Ha-tzi-ne vagy a névelő kihagyásával czine annyi, mint plumbum (czin), ferrum ⁸⁾.

¹⁾ Hammer Umblick auf einer Reise von Constantinopel nach Brussa und dem Olympos. Pesth, 1818. 8. A térképen.

²⁾ Hammer Geschichte der Goldenen Horde. Pesth, 1840. 8. 389.

³⁾ Ludolfi, Lexicon Aethiopico-Latinum. Francofurti, 1699. fol. col. 233.

⁴⁾ Gerardi Joannis Vossii, Etymologicon Linguae Latinae. Amstelodami, 1662. fol. col. 11 – 12.

⁵⁾ Suidae, Lexicon. I. 318. 319.

⁶⁾ Ernesti, Graecum Lexicon Manuale. Lipsiae, 1767. 8. col. 324. 2212.

⁷⁾ Golii, Lexicon Arabico-Latinum. Lugduni Batavorum, 1653. fol. col. 582. 583.

⁸⁾ Jacobi Ludolfi, Lexicon Aethiopico-Latinum. Francofurti, 1699. fol. col. 52. 165. 289. 233.

XXXII.

A vas annyi, mint fém általában.

A vas, réz Χαλκός aes, ferrum annyi, mint metallum általában. A szótárakban olvashatni: „Χαλκός, Erz, Metall, Kupfer; daher alle kupferne oder metallene Geräthe, Waffen, Geld“¹⁾. Azért írja Forcellini: „Significat autem aes omne metallum (praeter aurum et argentum), quod rude effoditur (Erz), praecipue tamen cuprum (proprie aes Cyprium, unde nomen nostrum Kupfer)²⁾. Hogy innen a praeter aurum kihagyandó, azt nem csak a Konstantinápoly mellett, vagy inkább azzal szemközt fekvő mostani Scutari városnak egykori Chalcedon, másképp Chrysopolis neve bizonyítja, hanem Suidas ime sorai is tanúsítják: „Χαλκεύς, faber aerarius vel ferrarius. Item aurifaber“³⁾. Hivatott-e az ezüst is valaha vas, vagy réz néven? Azt sehol sem találok.

XXXIII.

Adamas annyi, mint vas azaz: erős.

Ἄδαμας, αντος annyi mint Siderites, vas, acél, utóbb gyémánt. Hesiodnál vas, ferrum értelemben így fordul elé:

„Capiti vero ingenti galeam fabrefactam imposuit,
Variogatam ferream (ἄδαμαντος) — — — —“⁴⁾.

¹⁾ Riemers, Griechisch-Deutsches Hand-Wörterbuch. Wien, 1819. 8. II. 891.

²⁾ Aegydi Forcellini, Totius latinitatis Lexicon. Lipsiae, 1835. fol. I. 98—99.

³⁾ Suidae, Lexicon. Cantabrigiae, 1705. fol. III. 650.

⁴⁾ Hesiodi, Opera. Lipsiae, 1778. 8. In Scuto Herculis. v. 136.

Igy magyarázzák Apollonius Rhodius ime kifejezését is:

„*Ἀδαμαντος ἀροτρον.*“

Ex solido ferro aratrum ¹⁾.

Horatius írja:

„*Quis Martem tunica tectum adamantina (azaz : ferrea),
Digne scripserit?*“

És ugyan ő:

„*Si figit adamantinos
Summis verticibus dira necessitas
Clavos.*“ (azaz : ferreos clavos). ²⁾.

Mások az adamas szót, kemény, erős, győzhetlen, törhetlen értelemben használják. Ily értelmet tulajdonít e szónak Virgil következő verseiben:

„*Porta adversa, ingens, solidoque adamante columne;
Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant.*“ ³⁾.

Igy használja e szót Lucretius Carus is, midőn így ír:

„*In quo iam genere imprimis adamantina saxa
Prima acie constant, ictus contemnere sueta,
Et validi silices, ac duri robora ferri,
Aeraque, quae claustris restantia vociferantur.*“ ⁴⁾.

XXXIV.

A vas, réz annyi, mint kemény, erős.

A magyar vas szó, kétségkívül annyi, mint *σιδήρος*, ferrum, Eisen stb, akármiféle nyelvre fordítassék is az le : a vasfejű még is kemény fejűt,

¹⁾ Apollonii Rhodii, Argonautica. Lipsiae, 1797. 8. Lib. III. v. 1285.

²⁾ Horatii, Odar. Lib. I. Ode VI. Lib. III. Ode XXIV.

³⁾ Virgilii, Aeneidos Lib. VI. v. 552.

⁴⁾ T. Lucretii Cari, De rerum natura. Lib. II. v. 447.

és vaskaru erős karut jelent. Finn nyelven a waski szó annyi, mint aes, cuprum ¹⁾, és az eszt nyelvű wask annyi, mint Kupfer, Metall, Messing ²⁾: mégis a magyar vaskos annyi, mint robustus, validus, fortis, solidus. De azért a vas-k-os szó eszt nyelv nélkül is megmagyarázható; mert mondjuk: pocz, poczos, és poczk, poczkos vagy poczakos. A vastag (vas-at-ag) szó is annyi, mint robustus, firmus, validus, fortis. Így van ez más nyelvekben is.

Χαλκείος Duncani görög szótárában annyi, mint aereus, aeneus, ferreus, valde firmus ³⁾. És *Χαλκείος* Suidas szerint annyi, mint aereus, aeneus, robustus, solidus, firmus ⁴⁾. Így használja e szót Homer, ki ezeket mondja: „Vox autem frangi nescia, aereumque mihi cor insit“ ⁵⁾. *Χαλκείον ἦτορ* annyi, mint aeneus animus, aeneum cor, pectus. Azaz: kemény, vagy erős szív. Ugyan ő írja Junoról: „Stentori assimilata magnanimo, aeream vocem (*Χαλκαιοφώνω*) habenti“ ⁶⁾. Ily értelmet adott e szónak Hesiod is midőn így ír: „Iterum secundo edidit partu immensum, dirum Cerberum crudivorum, Plutonis canem aenea voce (*Χαλκαιοφωνον*)“ ⁷⁾.

Virgil a ferrum, vas szónak majd kemény értelmet tulajdonít, mint ime verseiben:

„ — — — — — nec ferrea jura
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit“ ⁸⁾.

Majd a ferrum, vas szót erős értelemben használja, mikor így ír:

„Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim“ ⁹⁾.

A scythák, mint fönnebb láttuk, legrégiebbek a világon feltűnt ősnépek között. Justin is írja: „Scytharum gens antiquissima semper

¹⁾ Gustavi Renvall, Lexicon Linguae Finnicae. Aboae, 1826. 4. II. 298.

²⁾ Aug. Wilh. Hupel, Ehstnische Sprachlehre. Riga und Leipzig, 1780. 8. pag. 307—308.

³⁾ Joannis Morisonii Duncanii, Novum Lexicon Graecum. Lipsiae, 1831. 4. pag. 1187.

⁴⁾ Suidae, Lexicon. Contabrigiae, 1705. fol. III. 650.

⁵⁾ Hiad. Lib. II. v. 490.

⁶⁾ Iliadis, Lib. V. v. 785.

⁷⁾ Hesiodi, Opera, Lipsiae, 1778. 8. 73. Theog. v. 310.

⁸⁾ Virgilii, Georgicorum. Lib. II. v. 501—502.

⁹⁾ Virgilii, Aeneidos Lib. VI. v. 625—627.

habita¹⁾. Ezzel, nem ellentétben, hanem öszhangzásban áll Herodot következő állítása : „Scythae gentem suam omnium novissimam (νεώτατον) ajunt²⁾; mert a νεώτατος, novissimus szó, nem csak legutolsót, hanem legelsőt is jelent. Virgil az első embereket, és így a scythákat vas, azaz : erős nemzedéknek nevezi ime verseiben :

„Quum primae lucem pecudes hausere, virûmque
Ferrea progenies duris caput extulit arvis,
Inmissaeque ferae silvis, et sidera coelo“³⁾.

Azok, kik nem tudták megfejtteni : miként nevezhetők az első emberek vas nemzedéknek? Ferrea progenies helyett, Terrea progenies olvasásban kerestek tisztább értelmet. De ezek nem voltak figyelemmel arra, hogy a Ferrea progenies majd így olvasható :

„Ferrea tum vero proles exorta repente est.“

majd pedig így fordul elé :

„Aerea sed postquam proles terris data, nec iam
Semina virtutis vitis demersa resistunt“⁴⁾.

XXXV.

A fémnek tulajdonságai a scytha nemzeti névnek jelentésére vitettek át.

Úgyde miként jelenthet a scytha szó majd annyit, mint vas, réz, vagy fém általában; majd annyit, mint csillogó, fényes, ragyogó; majd ismét annyit, mint erős, robustus, validus, fortis, solidus? Vegyük csak gondolóra ezek megérthetésére, hogy a scytha szónak mind ezen jelentései, a vasnak, réznek és általában fémnek tulajdonságai, melyektől vett alapfogalom majd tulajdon, majd átvitt értelemben a scytha névnek jelentésére használtatott.

¹⁾ Justin. II. 1.

²⁾ Herodoti, Lib. IV. 5.

³⁾ Virgili, Georg. Lib. II. v. 340—342.

⁴⁾ Arati Solensis, Phaenomena. Lipsiae, 1793. 8. II. 749.

A népek hajdankora s első fejlődése az ős mythusban rejlik; mert az ősnépek míveltsége azoknak természetszerű vallásából keletkezett, mely vallás a természet tüneményei után fejledezett.

A mindent éltető nap, mint a mennyei fénynek sugárzata, szemek előtt oszlatá el az éjnek sötétségét, a nap felköltében és leáldoztában tisztán nyilatkozott a világosság és sötétség ellentéte. A világosság jónak, a sötétség rosznak tartatott; így keletkezett a napnak, csillagoknak, fénynek, világosságnak, és a világosság jelvének a tűznek imádása.

A természetnek szakadatlan harcában egymást váltja a világosság és sötétség, fény és homály, jó és rosz, élet és enyészet, teremtés és romlás; az életből halál csirázik, és a halálból ismét új élet keletkezik. Ormuzd és Arihman a legfőbb lénynek ellenkező s egymással harczoló két tevékeny erejét képviselik; abban a teremtés: ebben a romlás személyesítetik. Mithras ez egymással harczoló két erő közt áll, mint közbenjáró, békéltető s engesztelő szeretet, ő szünteti meg végtére a természet harczait, és szeretetre változtatja annak küzdelmeit.

~~~~~

VXXX

XXXVI.

Az ős mythus háromféle: természeti, vallástani és polgári.

Ez ellentét és harcz a természetnek minden tüneményeire, a szellemi lényekre, magára a polgári életre is átviteték; mert a természet, vallás, és a társadalmi élet szoros öszhangzásban voltak egymással. Az ős mythus tehát háromféle: a) természeti vagy költészeti, melyben minden eszme jelvszerű s rejtélyes jelentésű; minden eszme s gondolat élő képben adatik elő. Ormuzd ölyv vagy sas, Ahriman sárkány által jelveztetik. Mithras azon emlékköveken, melyek a római korszakból maradtak fenn, úgy állítatik elő, mint sajátszerűleg öltözött hős virágzó korában, hajfodrait hegyesen felsugárzó süveg födi, nyakába vetett

lenge palástjával hátul a szellő játszadozik, ballábával lerogyott bika hátán térdel, jobblábát a bika kinyújtott jobblábának veti, balkezevel annak fejét emeli, jobbjával a bika nyakszirtjába gyilkot döf.

Ez bikaáldozat Mithras barlangjában (Spelaeum), hol a sötétség tünekezni s gyöngye fény kezd terjengeni, fölül nap és hold között, alul fölemelt és lekonyult szövétneket tartó két ifju között; és így világosság és sötétség jelvei között.

A bika farkán látható hét kalász, annak feje fölött hét álló fa, a nap fejét környező hét fénysugár: Mithras hét szent számát jelentik, általok a földművelés, a földnek tenyésző s termő ereje jelvesztetik.

Bika vagy tehén a föld jelve, emberarcú szárnyas bika, a földön munkáló isteni erőt jelent. Pharaó álmát a hét kövér és hét ösztövére tehénről, hét teljes és hét üres kalászról: József hét bő és hét szűk évre magyarázta.

Mikor a nap tavaszkor a bika csillagzatba lép, Mithras gyilkot döf a bika nyakszirtjába, azaz: Mithras mint a napnak, vagy mennyei fénynek sugárzata, tenyésző s éltető erejének képviselője gyilkokkal, törrel, azaz: fegyverével, hatalmával, tüzével és erejével nyitja meg a földet, melyből tenyészetet fakaszt, és megnyílik a földművelési szorgalom.

A földművelésre s mezőgazdaságra fordított szorgalom legfőbb erénynek tartaték a természetszerű hittan szabályai szerint. A nap, hold, csillagok, tűz, víz, források, bérczek, völgyek, ligetek, szelek, vagy általában az elemek imádása, szorgalom, tisztaság és rend voltak a gyakorlati földművelés vezérelvei, melyekből az ártalmas állatok, férgek és növények kiirtását, a hasznosak tenyésztését parancsoló szabályok keletkeztek. Mindezek alapja az egymással harczoló világosság és sötétség, jó és rossz ellentéte, melynek czélja az e hittan követőit a világosság és jóság útjain vezetni, hogy sötétségben és a gonoszság útjain ne járjanak ¹⁾.

Hogy ez volt a magyarok vallása, az onnan tűnik ki, mivel náluk még szent László magyar fejedelem alatt is, a földet termékenyítő vizek és források voltak a vallásos tisztelet tárgyai. Sz. László tör-

¹⁾ Creuzer, Das Mithreum von Neuenheim bei Heidelberg. 1838. 8.

vénye rendeli : „Quicumque ritu gentilium juxta puteos sacrificaverint, vel ad arbores et fontes et lapides obtulerint, reatum suum bove luant“¹⁾. A magyar, hajdan mager és moger nemzeti név maga is földművelőt jelent, akármiféle nyelvre fordítassék is az le. Mithras maga a képben előállított földművelés.

Az ősz mythus b) vallástani, s ez volt a bölcsészeti mythus, az ebbe avatottak bölcseknek, mágusoknak, sabaeusoknak nevezettek; azért hívatott a vallástan bölcsészetnek még az utóbbi századokban is; c) polgári, társadalmi vagy political mythus, mely a vallás szertartásaira vonatkozik.

Innen magyarázhatni meg a scytha nemzeti névnek egymástól eltérni látszó; de azért öszhangzó többféle jelentését.

a) A scytha szó természeti vagy költészeti mythus szerint annyi, mint u-s, u-as azaz : vas, réz, vagy fém általában; mert a nap- és csillagimádás a metallumok ragyogó fényét, és a csillagokat kapcsolatba hozta egymással. A görög *σιδήρος* annyi, mint vas, vagy fém általában; a latin sidera annyi, mint csillagzat. És a nap (sol) arany, Venus réz, Mars vas stb fémek által jelveztetik.

b) A scytha szó vallástani, vagy bölcsészeti mythus szerint annyi, mint csillogó, fényes, ragyogó; mert a napfény elűzi a homályt és sötétséget. A napimádók, mint világ fiai (filii lucis), hazájokat világnak nevezték. Nyelvünkön most is a haza világ, lux világ és mundus világ.

c) A scytha szó polgári, társadalmi vagy political mythus szerint annyi, mint *ἄρως* Mars, erős, robustus, validus, fortis, solidus; mert ilyenek voltak a scythák. Strabo írja : „Haec illis (Cantabris) communia sunt cum Celtis, Thracibus et Scythis : sicut et fortitudo non virorum modo, sed etiam mulierum“²⁾. A bastarnák kétségkívül scythák voltak; mert Dio Cassius szerint : „Bastarnae inter Scythas proprie numerantur“³⁾. E bastarnákról Polybius szerint ezt hozták hírül : „Quum autem Dardanii venissent, et de Bastarnis exposuissent,

¹⁾ Lib. I. cap. 22.

²⁾ Strabo, Geogr. T. I. L. III. p. 249—250. marg. 164.

³⁾ Cassii Dionis, Historia Romana. Hamburgi, 1750. fol. I. 156.

quanta eorum multitudo, quam ingentia eorum corpora, quanta in periculis esset illorum audacia“¹⁾. És ha még azt is tudjuk, hogy ők Marsnak nagy tisztelői voltak²⁾: úgy nem lesz nehéz megértenünk, hogy a scytha név annyi, mint *ἄρης* Mars, erős, robustus, validus, fortis, solidus. De bízzuk ezek bővebb vizsgálatát és fejtegetését a mythologokra.

A scytha nemzeti névnek ezen természeti, vallástani s polgári jelentései alkalmazhatók egyedül a scytha népekre. Nem is fogunk csodálkozni, ha a kútfőkben olvassuk, hogy az Adamantici, Odoman-tes, Aeruli, Basanitae, Colchi, Colchitae, Chalcidenses, Basch-Kurdi s több más számos népek hajdan scythák voltak. Jelenleg a scytha névnek e jelentéseit leginkább a *bessus*, *bissenus* nemzetre alkalmazzuk; mivel úgyis e nemzetről kezdtünk szólni.

XXXVII.

A bess vagy ves nemzeti név annyi, mint scytha.

Strabonál a *Bessus*, *Bessa* név annyi, mint cserje (*dumus*), berek (*saltus*), ki a görögországi Thermopylák után messze elnyuló síkságról beszéli: „*Deinceps autem Bessa est planicies, sic a natura loci nominata: est enim dumosa et haec quidem duobus SS. scribenda est, cum a dumis et saltu sit nomen deductum*“³⁾. Úgyde Sidonius Apollinaris a *Bessus* nemzeti nevet *Vesus* néven, egy s betűvel írja, kinél *Vesorum* proceres annyi, mint *Scythicus* senatus⁴⁾. Miből az következik, hogy *Bess* vagy *Ves* nemzeti név annyi, mint *Scytha*. *Bes-fa* nevű hely most is van *Vasban*, *Bese* vagy *Bessa Barsban* úgy, mint

¹⁾ Polybii, *Historiae*, Vindobonae, 1763. 8. II. 669. In Excerpt. Legat. n. 62.

²⁾ Dunker, *Geschichte des Alterthums*. Berlin, 1853. 8. II. 446.

³⁾ Strabonis, *Rerum Geographicarum Libri XVII*. Lutetiae Parisiorum, 1620. fol. Lib. IX. 426.

⁴⁾ Sidonii Apollinaris, *Panegyrici*. v. 1642. seq.

Bessen- vagy Beseny-szög Hevesben, és Besenye Vasban. Hogy a Bes név annyi, mint Ves, vagy a végső mássalhangzót kettőztetve Bess annyi, mint Vess : arról azért nem kételkedhetni; mivel Batavium helyett Vativium, Danubius helyett Danuvius, invictus helyett inbictus, parva helyett parba s számtalan hasonló nevek és szók, majd B. majd V. betűvel olvashatók.

XXXVIII.

A bess vagy ves nemzeti név annyi, mint vas.

Igen, de a név és szóhasonlóság nyelvismeret és tudományos elv nélkül semmit sem nyomhat. Ám legyen, de, hogy a Bes, vagy a mi mindegy Ves, vagy a végső mássalhangzót kettőztetve Bess, Vess nemzeti név annyi, mint Vas, *σίδηρος*, ferrum, akármiféle nyelvre fordítassék is az le : azt már Schlözer is kimondta, midőn Nestor magyarázatára írta : „Wessen (Bessi), Vas bei Jordanes“¹⁾. Nestornak ezen Wess népet azon orosz krónika, melyet Karamsin adott ki *Σίδηρος* (ferrum, vas) néven nevezi²⁾; Byzanti István pedig világosan állítja mind azt, hogy a scythákat a barbár népek előbb Baesi (Bessi) néven nevezték, mind pedig azt, hogy a scytha név vasat is (*σίδηρος*, ferrum) jelent³⁾. Jornandes másképp Jordanes is scytháknak mondja a bessusokat, kiket, mint láttuk Vas népnek is nevez, midőn így ír : „Lucullus siquidem primus in Thracia contra Bessos pugnans, eos qui in fortitudine famaue praeibant, devicit.“ És utána veti : „Scythis Romanorum ostendit virtutem“⁴⁾.

A kinek az jutna eszébe, hogy a thráciai s moesia i régi bessusok azért, mivel bessusok, azaz : név azonságnál fogva még nem kúnok,

¹⁾ Nestor, Göttingen, 1802. 8. II. 30. 41. Cf. Tud. Gyűjt. 1834. V. 112.

²⁾ Geschichte des Russischen Reiches. Riga, 1820. 8. I. 242. Anmerk.

³⁾ Stephani Byzantini, De urbibus. Lugd. Bat. 1694. fol. pag. 675.

⁴⁾ Jornandes, De Regnor. Success. (Murat. SS. ver. Ital. I. 333. col. 1).

nem palócok : az mondjon le azon balitéletről, hogy Árpád korszaka előtt és népein kívül, nem voltak más magyar népek a világon, és magyarázza meg elmélkedve ime kőiratot :

D. M.

AVR. ABITVS. MIL. COH. X. PR.

7 VERANI. VIX. AN. XL. MIL.

AN. XIII. NAT. (ione) BESSVS. NA

TVS. REG. SERDICA. VI

CO. MAGARI. — — — ¹⁾.

És ha a vasárnap és vesárnap, napestig és nepestig, csala csele, család cseléd más számos hasonló szókkal dialectus szerint egyiránt helyesek : miért ne volna épen a ves szó helyes vas helyett?

XXXIX.

Bessia annyi, mint Scythia, Vasország.

Az Arabia név annyi, mint pusztaság tartománya; mert Araba, más-kép Arava pusztaságot jelent és annyi, mint *Ερημος*. Eremus, Solitudo. Ugolin munkáiban olvashatni : „Multis locis usurparunt septuaginta Interpretes illam vocem Araba, vel in plurali Araboth retenta voce Hebraica pro eo, quod Hieronymus solitudinem, vel campestris ver-tit“ ²⁾. E név Arabah, Asseman szerint, a héber, syrus és arab nyel-veken annyi, mint pusztaság, kietlen síkság. Vagy ha magát Assemant akarjuk hallani, ezeket írja : „Arabah Hebraeis, Syris et Arabibus desertum est, vel solitudo campestris“ ³⁾. Innen magyarázhatni meg: miért jelent e kifejezés, Syria Arabia annyit, mint Syriae deserta,

¹⁾ Gruteri, Corpus Inscriptionum. Amstelaedami, 1707. fol. pag. DXXVI. 3.

²⁾ Blasii Ugolini, Thesaurus antiquitatum sacrarum. Venetiis, 1746. fol. Tom. V. col. XLI. 2)

³⁾ Josephi Simonii Assemani, Bibliotheca orientalis. Romae 1728. fol. Tom. III. Part. II. 565.

vagy Plinius szerint Palmirenae, másképp Palmirae solitudines. Aeschylus Colchis melléki Arábiája, Pliniusnál Colchicae solitudines; és így az ez Arabiáról ekkorig képzelt nehézségek is megszűnnek ¹⁾. Innen fejthetni meg azt is, miért nevezi Strabo Bess-Arabiát, Scytharum desertum nevezettel ²⁾. Ezekből az következik, hogy Bessia annyi, mint Scythia; ez pedig annyi, mint Ves- vagy a mi mindegy Vasország, Vastartomány, és hogy a Bessusok, más néven Bissenusok valóságos Scythák, vagy nemzeti néven vasok, vas azaz : erős nemzet.

Armeniában a haich nép előtt bes-ermini nemzet lakott, ezt Berossus scythae Armeni néven nevezi ³⁾. A bes, vagy ves itt is annyi, mint vas, scytha. A régi armenusok, másképp Aramaeusok, már Ámos próféta éltekor űzettek ki Armeniából, és ezentúl az Armeniát elfoglaló haich nép hívatott a tartomány nevétől armenus néven, és a haichana lingua armeniai vagy aramaei nyelvnek mondatott. De Plano Carpini János 1246-ban még talált a Volgán túl régi armenusokat, ki ezeket írja : „De terra Kangittarum intravimus terram Bisserminorum, qui loquuntur lingua Comanica“ ⁴⁾. Okleveleinkben több Bezermén és Bezerméntheleke helynév fordul elő, és Böszörmény hely most is van Biharban és Szabolcsban.

XL.

A vas nemzeti s hely név többféleképp változott.

A vas, nemzeti s hely nevet a sokféle nyelvű írók sokféleképp változtatták, és azt vagy lefordították, vagy megtartván a rájuk nézve idegen

¹⁾ Ukert, Skythien. 414. 22).

²⁾ Strabonis, Rerum Geographicarum Libri XVII. Lutetiae Parisiorum, 1620. fol. Lib. I. 50. Cf. Katancsich, Orbis antiquus. I. 370.

³⁾ Antiquae Historiae ex XXVII. authoribus contextae libri VI. opera Dionysii Gothofredi. Lugduni, 1591. 12. L. III. 7.

⁴⁾ Tud. Gyűjt. 1834. X. 99.

eredeti hangját, azt saját nyelvökre idomították. A thráciai bessusok tartománya Basanitis (Vastartomány); magok az e tartományban lakott bessusok pedig, majd Basanisae, majd Scythae gens Thracica néven hívták ¹⁾. Bizya thráciai városnak önkormányu (autonomi) érmein *BIZHNΩN* olvastatik ²⁾. Innen magyarázhatni meg a Bassania Bassiana és Bassan, Bossan helyneveket is. És ha Sabariatól (Szombathely) Bassianáig XVIII. ezer lépés: úgy Bassiana nem Csepreg, nem is Sárvár, hanem Vasvár ³⁾. Kun László király 1277. évi oklevelében olvashatni: „Terra castri nostri Nitriensis Bassan vocata“ ⁴⁾.

Még ennél is szabadabb mezőre léptek azon írók, kik a nemzeti s helyneveket, saját nyelvökre majd névelővel, majd annak kihagyásával idomították. A nemzetek, népek, tartományok és városok tulajdon nevei, a heber és arab nyelvekben úgy, mint a magyarban névelővel is használtatnak, miről már máskor is szólottunk. A magyarnak nem kell mondani, hogy A-kún vagy E-kún nemzeti név, a névelő kihagyásával annyi, mint kun. Azon nép, mely Ptolemaeusnál Arabisci nevet visel, Pliniusnál Eravisci, másoknál Ravisci néven fordul elé. Ilyenek: Diabene és Adiabene, Rabena, Arabena, és számos más tulajdon nevek, melyek a kútfőkben majd névelővel, majd annak kihagyásával olvastatnak.

XLI.

Kolchis annyi, mint Scythia, és Vasia Vasország.

Theophylactus állítja: „Mauricius haec audiens Romanum militiae ducem constituit, is ut in Colchidem pervenit (Lazicen vulgaris lingua

¹⁾ Stephani Byzantini, De urbibus. Lugduni Batavorum, 1694. fol. pag. 212. Cf. not. 82. et pag. 674.

²⁾ Eckhel, Doct. num. vet. P. I. Vol. II. pag. 25. Cf. Eckhel, Sylloge I. numerum veterum anecdotorum. pag. 25.

³⁾ A Magyar tud. Társaság Évkönyvei. I. 228.

⁴⁾ Cod. Dipl. V. 2. pag. 403.

mutata voce appellat“¹⁾). Az őskori Kolchis tehát Lazicának is hivatott. Hogy ez őskori Kolchis, Chalcis annyi mint Scythia *Χαλκός* ország, Rézország, Vasország, és hogy a Kolchi, Kolchitae, Chalcidenses nevű nemzet hajdan scythia nemzet volt : azt a legrégibb idők forrásai után már régen kifürkészték²⁾ Innen magyarázható, hogy a Phasis (most is Fasch, Vas) Herodot szerint fluvius Colchidis, Plutarch szerint fluvius Scythiae, és hogy a Scythicae volucres azaz : Phasiani, rézmadarak, vasmadarak.

Az őskori Kolchis tehát Lazicának is hivatott, ennek Abasgi nevű népét Anastasius Bibliothecarius Habasgi néven nevezi, s e népnek tartománya majd Abasgia, majd Avasgia nevet visel, mely a névelőnek kihagyásával annyi, mint Vasgia, Vasország, Vastartomány, Bessia, Scythia. Ez azért is bizonyos; mivel Byzanti István írja : Lazi, Scytharum gens. Est quoque regiuncula in Ponto, quae antiqua Lazice ab Arriano appellatur“³⁾).

Hol feküdt Avasgia? Arról Procopius (482—552. Kr. ut.) következőleg tudósít bennünket: „Oram habent maritimam (Ponti Euxini) Abasgi ad usque Caucasum pertingentes. Olim Lazorum (Colchorum) ditione comprehendebantur, sub geminis principibus popularibus suis, quorum alter occidentem regionis partem obtinebat, alter orientalem“⁴⁾).

Ezek szerint Colchis, másképp Lazica az abasgok tartományát is magában foglalta, mely a Pontus (Fekete-tenger) partjaitól Kaukasusig ott terült el, hol a Phasis folyam a Fekete-tengerbe szakad. Herodot (484. † 408. Kr. el.) ki e vidéken is utazott, mint szemtanú írja : „Colchi quoque inter dona ferentes repositi erant, eorumque finitimi ad montem usque Caucasum. Ad hunc enim montem imperitatur a Persis, nam qui ad aquilonem Caucasi habitant, eorum iam nulli Persas curant. Isti igitur dona sibi imperata (adó), etiam ad meam usque aetatem, quinto quoque anno afferebant, centenos pueros, totidemque virgines“⁵⁾).

¹⁾ Theophylacti Simocattae, Historiarum Libri octo. Bonnae, 1834. 8. pag. 125. 126.

²⁾ Ukert, Skythien. 328. „Scythiam Phasinque rigentem. C. Val. Flaccus, Argonaut. L. I. v. 43. 44.

³⁾ Stephani Byzantini, De urbibus. Lugd. Bat. 1694. fol. 504.

⁴⁾ Muratorii, Rer. Ital. Script. Mediol. 1723. fol. I. 338.

⁵⁾ Herodotus, Lib, III. 97.

Az adónak ezen embertelen neméből, a perzsa hatalom alatt, szükségkép emberkereskedés és emberorzás keletkezett, mely idő haladtával annyira terjedett, hogy még azok is, kiknek példája csábító erővel buzdít, ember-kereskedést űztek. Procopius, mint fönnebb láttuk, az avasgoknak két királyt tulajdonít, kiknek kincs-szomjáról beszéli: *Summa autem suorum Principum avaritia importunissime vexabantur: cum ambo ipsorum (Abasgorum) Reges, quoscunque cernerent, in ea gente formoso vultu, et corpore decenti pueros, nulla interposita mora ex complexu parentum eos abstraherent, et adempta virilitate, emere volentibus magno pretio venderent in Romano Imperio.* Innen magyarázza: „Hinc fiebat, ut Spadonum inter Romanos agentium plurimi, etiam in aula Imperatoria Abasgi natione essent.“ De a következményt is utána veti: „Mox Abasgi sublatis Regibus, vitam agere liberam visi sunt“¹⁾.

XLII.

Vasgia, Bessia, Scythia, Vasország.

A Phasis folyam, mint fönnebb láttuk, az avasgok tartományában szakad az Euxin tengerbe; s Phasis nevű város e hasonnevű folyam mellett a tenger partjától nem messze feküdt. Ezeket Ammianus Marcellinus így adja elé: „Phasis fremebundis cursibus Colchos attingit, Aegyptiorum antiquam sobolem: ubi inter Civitates alias Phasis est nomine fluvii dictitata“²⁾. És hogy a különféle tartományokban találtató Sebastia, Sebaste, Sebastopolis nevű sok város, főleg az újabb keleti hadjárat által elhíresült Krim félszigeti Sebastopol zavart ne okozzanak: jegyezzük meg a ravennai Geographus következő sorait: „Abasgia, in qua aliquantas fuisse civitates legimus, ex

¹⁾ Procopii, De bello Gothico. Lib. IV. cap. III.

²⁾ Ammian. Marcel. Lib. XXII. cap. VIII.

quibus aliquantas nominare volumus, id est : Damiupolis, Sevastopolis“¹⁾).

Azonegy város volt-e az avasgiai Phasis és Sebastopolis, mint Ukert térképén áll²⁾, vagy egymástól különböző két hely? az itt mind-egy, ennél nevezetesebb az : hogy a hajdankori püspökségek régi jegyzékeiben, melyek jobbadán az egyházi zsinatokban kelt irományok után állítottak össze, e tartománynak püspöke, majd Abasgia, majd Abisenorum püspökének mondatik. Ily jegyzékben az önfőnökletű (Autocephali, melynek jele : A.) püspökségek sorában ez olvastatik : „Provinciae Abasgiae A. Sebastopolis“³⁾. Más hasonló jegyzékben pedig ez áll : „Provincia Lazicae habet episcopos Phasidis, Rhodopolis, Abisenorum“⁴⁾. Ezek ismét azt hirdetik kétségtelenül, hogy Abasgia, Vasgia annyi, mint Vasország, Vastartomány, Bessia, Bissenia, Scythia, s hogy az avasgok bessusok, bissenusok, besenyők voltak.

És így azon első kérdésünkre : Hol és kik űztek ember-kereskedést akkor, mikor az erdélyi ősbányában talált, és emberkereskedést tanusító fakönyvek keltek? Herodot és Procopius imént mondott előadásai adnak megnyugtató feleletet.

XLIII.

A Bessusok besenyők, híres bányászok voltak.

A második, vagy azon kérdésre : Miért kerültek ez ember-kereskedésről szóló fakönyvek az erdélyi ősbányába? Feleletünk e következő: Azért; mert a Bessusok, vagy Bissenusok, azaz : besenyők bányászok

¹⁾ Geogr. Ravennas. (Mela, Lugd. Bat. 1728. 8. Lib. I. cap. 17. pag. 755.

²⁾ Ukert, Skythien. Veimar, 1846. 8.

³⁾ Caroli a S. Paulo, Geographia sacra, sive notitia antiqua Dioecesium omnium. Amstelædami, 1711. fol. In notitia altera, pag. 34.

⁴⁾ Stritter, Memoriae populorum. Petropoli, 1779. 4. Tom. IV. pag. 151. Ex Codino in notitia Episcop.

voltak. És ezt kell itt röviden, de hitelesen megbizonyítanunk. A besenyőkről nálunk többen és elég sokat irtak : de azon nevezetes körülményt, hogy ők híres bányászok voltak, figyelem nélkül hagyták, úgy látszik azért, mivel olvasták, hogy a bányászatot mások a rómaiaknak mások a czelta népeknek tulajdonítják, és a bányászatot nem tudományos, hanem napszámos és rabszolga, pór munkának tartják. De halljuk a kútfőket és ne tévedezzünk alaptalan eszmék után. Athenaeus írja Xenophon (sz. 445. † 355. Kr. el.) után : „Nicias verò, Nicerati filius, ut elegans Xenophon refert in libro de Reditibus, cum mille servos haberet, Sosiae Thraci eos elocavit ad Fodinas Argentarias ea conditione, ut in singulos dies obolus ex eorum unoquoque rediret ad dominum“¹⁾. E szerint nem tagadhatni ugyan, hogy pórok (mancipia), vagy szolgák is dolgoztak a bányákban : de nem magoknak, hanem uraiknak; azt is tudja mindenki, hogy a szakértő bányásznak dolgozata, a bányászat mellett erőművileg dolgozó napszámos munkája között nagy a különbség; és így más a bányász, és más annak napszámosa.

Flavius Vegetius 383. évben Kr. ut. élt római író, azon hadtudományban, melyet részint régibb munkákból, részint Augustus, Traján és Hadrián császárok hadi rendeletei után irt, ezeket tanítja : „Aliud genus oppugnationis est subterraneum atque secretum, quod Cuniculum vocant : a leporibus, qui cavernas sub terris fodiunt, ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorum (bányák), in quibus auri argentique venas Bessorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cavatoque specu in exitium civitatis inferna quaeritur via“²⁾. Innen az tűnik ki, hogy a bessusok Vegetius korában köztudomás szerint, híres bányászok voltak. Claudian, ki 395. évben élt Kr. ut. így ír :

„Hinc sacrae mandantur opes, orbisque tributa
 Possessi, quidquid fluvius evolvitur auri;
 Quidquid luce procul venas rimata sequaces
 Abdita pallentis fodit solertia Bessi“³⁾.

¹⁾ Athenaeus, Deipnos. Lib. VI. cap. 103. edit. Bipont. Vol. II. pag. 543.

²⁾ Flavii Vegetii, De re militari. Argent. 1806. 8. Lib. IV. cap. 24. pag. 127.

³⁾ Claudian, de Consulatu Mallii Theodori, Panegyris. v. 38—41.

Pontius Meropius Paulinus, utóbb nólai püspök, ki 354—431. évek között élt, azon versezetben, melyet a Dáciába visszatért Nicetas nevű hitelezőnek készített, a besenyőkről, mint bányászokról többször tesz említést :

„Nunc magis dives pretio laboris
Bessus exultat : quod humi manuque
Ante quaerebat, modo mente coelo
Colligit aurum.“

És alább ugyanazon versezetben :

„Callidos auri legulos in aurum
Vertis, et Bessos imitatis ipse,
E quibus vivum fodiente verbo
Eruis aurum“¹⁾.

Ezekből kétségbe vonhatlanul bizonyos, hogy a bessusok híres bányászok voltak valamint mindenütt, úgy Dáciában és Thráciában is; mert Ritter a Theodosius törvénykönyvének kiadója a bányászatról szóló törvényekre irt magyarázatban állítja, hogy a rómaiak a thraciai bessusoktól tanulták a bányászatot : „Inter Thracas porro (úgy mond) Bessi metallica clari fuere, a quibus Romani μεταλλειαν didicere, teste Cassiodoro“²⁾. Még Theodorich (493—526) Italia királya is a bessusokat érte kétségkívül, midőn rendeli : „In Auratiis denique priscus ordo servetur, et ad eos tantum functio ipsa respiciat, quos huic titulo servire voluit Antiquitatis auctoritas“³⁾.

¹⁾ S. Pontii Meropii Paulini, Opera. Veronae, 1736. fol. a Lud. Ant. Muratorio edita. In Poemate XVII. ad Nicetam redeuntem in Daciam. col. 419—423.

²⁾ Ritter, Codex Theodosianus. Lipsiae, 1738. fol. Tom. III. 525.

³⁾ Cassiodorii, Opera omnia. Venetiis, 1729. fol. Tom. I. 31.

XLIV.

Voltak földművelő bessusok is.

Plinius írja: „Invenit eadem Aegyptus in Aethiopia, quem vocant Basaltem, ferrei coloris atque duritiae. Unde et nomen ei dedit“¹⁾. Ezekből azt tanuljuk, hogy a basalt, máskép, Hirt szerint Basanites²⁾ annyi, mint vaskő; innen az következik, hogy a bisalták, kik különben is scytháknak hívatnak, szinte bessusok, vasok voltak, kiktől Claudián kérdi:

„Dicite Bisaltae, vel qui Pangaea³⁾ juvencis
Scinditis, offenso quantae sub vomere putres
Dissiliant glebis galeae, vel qualia rastris
Ossa peremtorum resonent immania Regum“⁴⁾.

Ezekből látjuk, a mi magában is világos, hogy az egész bessus nemzet nem foglalkodott bányászattal; hanem hogy voltak földművelő bessusok is (*Σκύδαι Ἀγοτῆρες, γεοργοί*).

XLV.

A bessus és paczinaczita nevek, azonegy nemzet nevei.

Az eddig mondott bessus nemzet nevei, még nem igazolják idősb Pliniusnak imez állítását: „Bessorumque nomina multa“⁵⁾. Hogy a bessus, bissenus és paczinaczita nevek azonegy nemzetnek nevei, arról

¹⁾ Plin. Hist. nat. Lib. XXXVI. cap. VII.

²⁾ Böttiger, Amalthea. Leipzig, 1822. 8. II. 31.

³⁾ Pangaeus nevű hegyláncz Thracia és Maedonia között. Ott van Bisaltica tartomány, és Bisaltae nevű nép. Pangaea, intelliguntur arva.

⁴⁾ Claudianus, de laudibus Stiliconis. Lib. I. v. 134.

⁵⁾ Plin. IV. 18.

senki sem kételkedik, miután ezt Schlözer a külföldön már régen hirdette szintúgy, mint nálunk Katona és mások. Schlözer írja : „E népnek, az annalisták szokása szerint, csodálatosan elferdített nevei, a byzanti íróknál: Παζζινακαι, Παζζινακισαι, és azok tartománya Παζζινακια; a frank annalistáknál : Pecenaci, Pizenaci, Picenati, Pincenates, Pecinei, Petinei, Pedenei, Postinagi (Suhm, 260. l. idézi a helyeket); a magyaroknál Bisseni, Bessi; a lengyeleknél : Pjeczenjek; az oroszoknál : Petscheneg. Hogy a byzanti íróknál gyakran ama végtelen (?) scytha név alatt is rejljenek, az úgy is világos : Stritter 810¹⁾).

Suhm, kire Schlözer hivatkozik, híres dán történetíró, a koppenhageni tudós Társaság irataiban 1770-ben „Om Patzinakerne“ cím alatt értekezett a paczinákokról.

Nálunk Horvát István kezdett a paczinák nemzetről külön munkát írni, melyből csak 13 ív jelent meg nyomtatásban, e 13 ív is 1849-diki május 9-kén a Trattner-Károlyi nyomdájának padlásán elégett, és csak néhány példányban maradt fenn. E be nem végzett cím nélküli munkából megtanulhatni mind azt : mi sokfélekép irták le a különféle nemzetek írói magát a paczinaczita nevet; mind pedig azt : mi sokféle más nevet tulajdonítottak a bessus, bissenus, vagy a mi mindegy, a paczinák nemzetnek.

Stritter, ki a byzanti írókat mind közli kivonatban, csak ennyit mond a paczinák nemzetről : „De genere Patzinacarum scriptorum Byzantinorum plerique nihil nos docent aliud, nisi quod Scythas eos, vel quod Cedrenus addit, Scythas Regios fuisse dicant“²⁾). Hogy a paczinákok, máskép bissenusok Scythae Regii azaz : kunok voltak : azt már Katona István is tudta³⁾). A byzanti történetírók 834-dik évtől 1197-ig gyakran tesznek ugyan említést a paczinák nemzetről; de a byzanti írókat e tekintetben, kivált a régibb időkre nézve, a keleti, nyugati s éjszaki történeti kútfők után egészíthetni ki.

¹⁾ Schlözer, Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Göttingen 1796. 8. II. 452. Tud. Gyűjt. 1833. VII. 114.

²⁾ Stritter, Memoriae Populorum. Tom. III. Parte II. 775.

³⁾ Katona, Hist. Crit. III. 626.

XLVI.

Kik voltak a pirusták?

Az Erdélyben talált viaszos fakönyvekben Pirusta, és vicus Pirustarum nevezetek fordulnak elő. A Pirusta, mint máskor mondatott, nemzeti név, melyről már Livius és Julius Caesar tesznek említést. Idősb Plinius Prussae, Appián Pyrissae, (Purissae) nevű népet helyeznek Illyricumba, és Strabo, Pannonia lakosai között megemlíti a Pyrustae (Purustae) népet is ¹⁾.

Mindezekre nem ügyelt Bayer, midőn így nyilatkozott: „Omnis autem antiquitas medii aevi Prutenos, Pruzos, Prucios. Brutios aut in eum modum vocavit“ ²⁾.

Schlözer helytelenül állítja, hogy a porosz (Preussen) név 997. évben keletkezett, mikor a poroszok szent Adalbert prágai püspököt megölték ³⁾; mert a porosz név különféle változatban, mint láttuk, igen régi. Erdélyben Kolozsvár területén, vagy ahhoz közel, következő feliratú kő találtatott:

I. O. M.

PRVSENO.

AVR. ALEX

ANDER

V. S. L ⁴⁾.

Hartvik szent István első magyar király életirójánál olvasható: „Szent Adalbert püspök Poroszországba menvén (Prusciam ingressus) Isten igéjét hirdetni, ott ugyanazon évben (997-ben) martirság pálmáágával koszoruztaték meg. Ademarus Chabannensis (de Chabanois) sz. Adalbert prágai püspökről határozottan állítja, hogy őt az éjszaki

¹⁾ Horvát István, Jászok. 1829. 8. 115.

²⁾ Bayeri, Opuscula. Halae, 1770. 8. 131.

³⁾ Schlözer's, Nordische Geschichte. S. 243.

⁴⁾ Neigebauer, Dacien. Kronstadt, 1851. 8. 225—226. n. 3.

paczinákok 997. év körül ölték meg. „Abiit (úgymond) in Provinciam Pincenatorum (paczinákok), ut eis praedicaret Dominum. Illa gens nimium idolis efferat, post octo dies, quam ad eos venerat, et Christum eis annunciare ceperat, nono die reperientes eum orationi incumbere, missilibusque ferreis confodientes, Christi martirem fecere“¹⁾.

Kromer Márton szerint bizonyos, hogy Prussiában hajdan más népek laktak mint most; a lengyelek és német vitézek kiirtották a régi prussusokat, és most a lengyelek és németek (a tartomány régi nevé-
től) neveztetnek prussusoknak²⁾.

Grüttner azon véleményét alig érdemes megemlíteni, hogy a prussok, vagy boruskok az orosz Pod azaz: latin Sub szótól hívat-
nak Sub-Ruteni néven, miután Grüttner maga írja bremai Ádám után a régi prussusokról: „Homines coerulei, facie rubra et criniti“³⁾.

Ennél figyelemre méltóbb az, hogy a legrégibb prussok Par-
teinson néven hivattak⁴⁾. Dusburgi Péter állítja: „Pruschiának tizenegyedik részét teszi Barthe és Plica Bartha, mely most nagy és kis Bartha nevet visel, melyben a Barthusok vagy Barthen-
sisek laktak.“ Azt is meghatározza hol keressük e Parthiát Porosz-
ország térképén: „In terra Barthensi tria Castra, Barthenstein, Wisenburg et Resel“⁵⁾. A petra, kő, Stein annyi, mint vár, kővár. Hollókő annyi, mint Hollóvár; ilyenek: Detrekő, Hajnácskő, Kékkő s több várak hasonló nevei. Innen magyarázható, hogy Petro-Saca annyi, mint várkun. Az okleveleinkben előforduló Burustyán, és Purustyán szintolyan, mint a poroszországi Barthenstein, helyesebben Parthenstein azaz: Parthusvár, melynek környékén parthusok laktak. Úgyde miként lehetnek parthusok azon paczinákok, kik sz. Adalbert prágai püspököt Poroszországban megölték?

¹⁾ Philippi Labbe, Nova Bibliotheca Manuscriptorum Librorum. Parisiis, 1657. fol. Tom. II. 168.

²⁾ Martini Cromeri De origine et rebus gestis Polonorum. Basiliae, 1555. fol. Lib. I. 9—10. Lib. III. 61.

³⁾ Grüttner, De Prussia nunquam et nulli tributaria. Dantisci, 1741. pag. 8. 12.

⁴⁾ Hartknoch's, Alt und neues Preussen, Frankfurt, 1684. fol. p. 444. col. 2.

⁵⁾ Petri de Dusburg Ordinis Teutonici Sacerdotis, Chronicon Prussiae. Edidit Christ. Hartknoch. Jenae, 1679. 4. pag. 72. et. seq.

XLVII.

A pártus, vagy a mi mindegy, török nemzeti név, a magyar népeknek másik közös és általános nevezete.

Justinus írja : „Parthi — — — Scytharum exules fuerre. Hoc etiam ipsorum vocabulo manifestatur. Nem Scythico sermone Parthi exules dicuntur“¹⁾. A parthus nemzeti név tehát annyi, mint elpártolt, elvált, kiköltözött, száműzött. Isidor szevillai püspök is állítja, hogy a parthusok a scytháktól eredtek; mert ezeknek vándoraik (Exules) valóznak, nevök is azt hirdeti; mivel scytha nyelven parthus annyi, mint kiköltözött (Exul.)“²⁾.

A hiteles történeti kútfők így magyarázzák a pártus nemzeti nevet; de a nyelvészek megvetik, vagy kétségbe vonják a hitelt érdemlő kútfők tanuságtételeit : egyik a pártus nevet a zend Pardu s sanskrit Parada nevekhez köti³⁾; másik a pártus nemzeti nevet a görög Παρθενος, szűz, Magd névből fejtegeti, s a Parthenopolis nevű várost, Szűzvár, Virginum Civitas, Magdeburg névre kereszteli nem csak, hanem a Parthia tartomány nevét is Maegthaland névre fordítja.

De mi köze a magyar őstörténetnek a pártus nemzeti névhez? csak annyi : hogy már szinte végkép van, sok szorgalom után, eldöntve : mikép a pártus nemzeti név a magyar népeknek szintoly közös és általános nevezete, mint a scytha név, akármiféle nyelvre fordítassék is le a pártus nevezet.

A Modus Ottinc című X. századi énekben, mely az augsburgi szerencsétlen csatavesztés után iratott, a magyarok egyszer Ungarius és ötször Parthus néven hívatnak⁴⁾.

Az is meg van már bőven bizonyítva, hogy a Turca azaz : török nemzeti név fordítása a hajdani parthus névnek. Már Leunclavius

¹⁾ Justin. XLI. 14.

²⁾ Isidori Hispalensis Episcopi, Opera. Madritti, 1590. fol. Parte priore, pag. 163.

³⁾ Forbiger, Handbuch der alten Geographie. Leipzig, 1844. 8. II. 547, 15).

⁴⁾ Ebert, Ueberlieferungen. Dresden, 1826. 8. I. Bd. I. St. 81—82.

János megírta Mornaeus (Mornay) francia író után : „A török név héber nyelven pártust (Exul) jelent“¹⁾. Azért mondja Gilo bibornok:

„*Nam modo qui Turci, veteri sunt nomine Parthi*“²⁾.

Guibert apát így, és pedig helyesen okosodik : „Si enim Parthos, ut aliqui sentiunt, non Turcos, Causasum non Corazanium ponerem, quasi sectando authentica, obscurus fierem : meque illis, qui de propriis Reginum nominibus certant, carpandum exponerem“³⁾.

Minthogy a Turca nemzeti név fordítása a hajdani parthus névnek : igen természetes, hogy a magyar népeket a történeti kútfők majd parthus, majd török néven nevezik. Innen magyarázhatni meg : miért híják a paczinák nemzetet parthus néven, és miért teszik az arab írók a paczinákokat török nemzetté. Jakut, ki Persepolis városban született és a X. század elején Chazáriában és nagy Bulgáriában követséget viselt, Istachry arab író után írja : „Badschnak (máskép: Bagnak, Begenak, paczinák) — — quae gens Turcica est“⁴⁾.

Aeneas Sylvius, utóbb II. Pius (1458—1464.) pápa állítja : „Byzantium nostra aetate (1453.) occupant spurcissimi homines Thurci“⁵⁾. Turci néven nevezi ma is egész Európa az osman, vagy Hamacker keleti tudós szerint ocsmán, othmán, ocsmány azaz : spurcissimi nemzetet egyedül azért ; mert a valódi törökök tartományait foglalta el. Az osmanok valamint soha nem akartak, úgy mai napig sem szeretnek török néven hívatni. Leunclavius János megírta : „Osmanici tamen adfectant hanc (Musulmanorum) adpellationem, et Turcos se dici nolunt“⁶⁾.

Tehát nem Othman vezértől hívatnak osmanoknak ; ők muslim, musulman azaz : igazhitű (orthodoxus) néven nevezik magokat. Abul-

¹⁾ Laonici Chalcocondylae, Hist. Lib. X. Parisiis, 1650. fol. pag. 480.

²⁾ Edmundi Martene et Ursini Durand, Thesaurus novus Anecdotorum. Lutetiae Parisiorum, 1717. fol. III. col. 217.

³⁾ Bongarsii, Gesta Dei per Francos. Hanoviae, 1611. fol. I. 469. 559.

⁴⁾ De Chazaris Excerpta ex Scriptoribus Arabicis interprete Fraenio. Petropoli, 1822. 4. I. Append. pag. 8.

⁵⁾ Tud. Gyűjt. 1829. IX. 83.

⁶⁾ Joannis Leunclavii, Annales Sultanorum Othmanidarum. Francofurti, 1585. 4. pag. 228. In Pandectis Historiae Turcicae.

fedá szerint is más a török és más a muslim nemzet. „Anno (úgymond) 119. (Hedschrae), qui caepit anno Christi 737. die 7. Januarii, invaserunt Muslemi terras Turcarum, victoresque ingenti cum praeda redierunt“¹⁾. Miként is lehetne a török és muslim nemzeti név azonegy nemzet neve? Mohammed muslim prófétának futása Medinába Kr. ut. 622. évi jul. 16. tétetik, ettől veszi kezdetét a muslim időszámítás (Hedschra). Úgyde Herodot, ki 484. évben született Kr. el. már ismerte a Turcae nemzeti nevet; de a nyelvészek nem akarnak ily régi korban Turcae nevet találni s azt, majd Jurcae, majd Eurcae névre változtatták. Idősb Plinius, ki 23. évben született Kr. ut. állítja „Tussa-Getae, Turcae usque ad solitudines saltuosas convallibus asperas“²⁾. Itt sem szenvedték meg a Turcae nevet, hanem azt né mely kézirat után Etyrcae névre változtatták; pedig ez az Etyrcae név nem más, mint et Tyrcae (Turcae) nemzeti név. Pomponius Mela, ki 40 év felé született Kr. ut. írja: „Juxta Thyssa-Getae, Turcaeque vastas silvas occupant, alunturque venando“³⁾. Pintianus a Turcae nevet Jurcae névre változtatta, és ez olvasását Mélanak utóbbi kiadói is elfogadták. Hogy a Turca nemzeti névvel minden kimélet nélkül bántak, arra Wuttke több adatot gyűjtött össze⁴⁾.

Az osman, vagy muslim, musulman nyelv hasonló a mongol vagy tatár nyelvhez, nem a török; mert a törökök scythák voltak. A nyelvészek még is török-tatár nyelvekről szónokolnak.

¹⁾ Abulfedae, Annales Moslemici Arabice et Latinae. Hafniae, 1789. 4. I, 453.

²⁾ Plinii, Hist. Nat. Parisiis, 1741, fol. I. Lib. VI. cap. VII. pag. 306—307.

³⁾ Pomponii Melae, De situ Orbis Libri III. Lugduni Batavorum, 1722. 8. L. I. cap. XIX. pag. 110.

⁴⁾ Henrici Wuttke, Cosmographia Aethiici Istrici. Lipsiae, 1854. 8. XXXVII.

XLVIII.

A paczinákok, mivel szekeres scythák voltak, Hamaxobii, Bastarnae neveken hivatnak.

A paczinákok kúnok és szekeres scythák voltak. Kruger állítja, hogy Aegyptomban, Assyriában és majd az egész keleten hajdan hadi szekerek voltak szokásban, milyen szekerek az aegyptomi emlékeken találhatunk, kettőt Kruger rajzban is közöl ¹⁾. Itt azonban nem célunk az őstörténetek hosszú során végig futni, egyedül a paczinák nemzet hadi szekereiről akarunk röviden szólni. Anna Comnena a paczinák háborújáról írja: „Sic paratis ex parte Imperatoris omnibus, apparent ecce procul Scytharum currus ac plaustra, liberis, conjugibusque onusta cum ipsis in pugnam ruentibus“ ²⁾. Hasonlót állítanak a paczinák nemzet hadi szekereiről Nicetas Choniates és Cinnamus görög írók is. És mivel ἄμαξα annyi, mint plaustrum, szekér, a paczinákok Hamaxobii néven is hivatnak. Pomponius Mela a Sarmatákról (kúnokról) írja: „Quia pro sedibus plaustra habent, dicti Hamaxobioe“ ³⁾. Julius Capitolinus e szekereket Scythica vehicula néven nevezi; mert a paczinákok scythák voltak ⁴⁾. A scytha név annyi, mint vas, görögösen bas; a vehiculum pedig annyi, mint szekér, innen Bastarna, vastár, Vossiusnál annyi, mint szekér ⁵⁾. Magok a paczinákok társzekereiktől, vastáraiktól, bastarna néven is hivatnak. Tacitusnál olvashatni: „Peucini (paczinákok), quos quidam Bastarnas vocant“ ⁶⁾. Zozimus írja Probus császárról: „Bastarnas gentem Scythicam, quae illi se subiecit, admittens in Thracia, concessis agris collocavit. Hi deinceps secundum leges et instituta Romano-

¹⁾ Kruger, Geschichte der Assyrier und Iranier. Frankfurt, a. M. 1856. 8. 232.

²⁾ Annae Comnenae, Alexias. Parisiis, 1651. fol. pag. 196.

³⁾ Pomponii Melae, Opera. Lugd. Bat. 1722. 8. Lib. II. cap. I. 113.

⁴⁾ Historiae Augustae Scriptores Sex. Biponti, 1787. 8. Vol. II. 13. 14.

⁵⁾ Vossii, Etymologicon Linguae Latinae, Amstel. 1660. fol. pag. 66.

⁶⁾ Tacitus, Germ. cap. 46.

rum perpetuo vixerunt“¹⁾. Ezen paczinákok vagy bastarnák számát Flavius Vopiscus százezerre teszi, kik kétségkívül elvesztették nemzetiségöket.

XLIX.

A paczinaczita nemzet nevét balúl magyarázzák.

A paczinaczita névnek valódi értelmét kell már meghatározni, melyről elágaznak a vélemények. Allatius és ebből Lucius a paczinák nevet, orosz vagy lengyel névnek mondja, melyről Kulsinszki így vélekedik: A picenegek égetéstől mondatnak; mivel talán utolsók és másoknál kegyetlenebbek voltak azon bálványozók között, kiknél szokásban volt a bálványok áldozatait megégetni. Mások a paczinák nemzet nevét a Posina vagy Poznania (Posen) lengyelországi várostól, mások a Peuce szigettől származtatják²⁾. Strabo a Duna torkolati szigetről állítja: „Ad ostia Istri magna est Insula, Peuce, quam tenentes Bastarnae — — Peucini — sunt cognominati“³⁾. Ezekből a nyelvészek így okoskodtak: Πεύκη annyi, mint Pinus, Picea, Larix azaz: fenyőfa; Πεύκινος annyi, mint Peucinus, Pineus, Piceus, Lariceus, azaz: fenyves; innen a bastarna másképp peucinus nemzetet fenyves népnek tartották. E gyermekekeszme s merő szójáték után nem indulhatunk; részint, mert a Peuce sziget Geta (palócz) és Sarmata (kun) szigetnek is hívatik⁴⁾, részint, mert a hatalmas bastarna azaz: peucinus nemzet Peuce szigetbe nem szorítható, mely egykor, mint hatalmas nemzet a Kaspi tenger fölött, a Volga és Jaik másképp Ural vizek között lakott, és Olaszországban, Illyricumban valamint éjszaki Németországban tűnt

¹⁾ Zozimi, Historia nova. Cizae, 1679. 8. Lib. I. cap. 71. pag. 116.

²⁾ Pray, Annales, veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum, Vindobonae, 1761. fol. pag. 324. Cf. not. h.)

³⁾ Strabonis, Geographia. I. 468—469.

⁴⁾ Ukert, Skythien. 606.

föl. E nemzet adhatott ugyan nevet a Peuce szigetnek és az abban volt ily nevű városnak; de Peucini vagy tisztábban Ptolemaeus szerint Péchini nevét azoktól nem vehette.

Sz. László magyar király a somogyvári sz. Egyed monostor részére 1091. kelt oklevelében Pincinaticorum villa említetik ¹⁾, mely most Besenye puszta Somogy vármegyében. Pezinek, Bazin, Bozin, Bazinium, város Pozsony vármegyében, hol okleveleink szerint egykor besenyők laktak. Pecenéd nevű hely most is van Soprony, Nyitra és Trencsin megyékben. Ezek a bissenus, bastarna, azaz : peucinus lakóiktól vették neveiket, és nem a lakók e helyektől. A lengyel piec annyi, mint furnus, kemencze; az orosz печь (pecz) szintannyit jelent, és Печникъ (peczenk) annyi, mint figulus, furnarius, göröncsér, kályharakó ²⁾. A peczenk és pecseneg rokon hangú szók ugyan; de hogy ezeknek értelme a peucinus, pecseneg nemzetre nem alkalmazható, azt könnyű átlátni.

L.

Pécs annyi, mint Vasvár, Scythopolis.

A Péch szó annyi, mint fornax, furnus, clibanus ³⁾. A κλίβανος, clibanus szóról minden szótárban olvashatni, hogy az nem jelent mostani kemenczét, hanem oly vas- vagy rézedényt, melyben hajdan kenyeret sütöttek. Az ily edényben süttött kenyér Panis clibanites, clibanicius néven hívatott. E vas- vagy rézlemez öblös alakja miatt, mellvas, vasfegyverzet elnevezésére is átviteték, és clibanarii annyi, mint loricati,

¹⁾ Cod. Dipl. I. 470.

²⁾ Teutsch-Lateinisch- und Russisches Lexicon. St. Petersburg, 1731. 4. 455.

³⁾ Jambressich, Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples. Zagrabiae, 1742. 4. pag. 114. 317. 328.

thoracati, cataphracti¹⁾. Lampridius írja : „Cataphractarios, quos illi (Persae) Clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus“²⁾. Clibanarii, annyi, mint Loricati³⁾. Ámde vasasok voltak-e a paczinákok? Albertus Aquensis a szent hadak történeteiben írja : „Turcopoli, Comanitae, et Pincenarii (Pacinacitae) ad decem millia conglobati, armati et loricati in lancea et sagitta Boemundum et suos in castris aggredi statuerunt“⁴⁾. A paczinákok tehát nem csak vasok, azaz: scythák, hanem vasasok is voltak.

Sz. László király 1093. kelt azon oklevelében, melyben a pécsi egyháznak sz. Istvántól nyert jogait megerősíti, s ez egyházi megyének határait kijelöli, olvastatik : „Ex quibus una Peuche ecclesiasticae sedis ecclesia“⁵⁾. Itt a Pécs városnak neve csaknem betűről betűre úgy iratik, mint a Peuce szigetnek és az abban volt ily nevű városnak neve. Martinus Gallus, ki 1102. és 1138. évek között élt, lengyel krónikájában, és még más névtelen lengyel krónika író a Baranya vármegyei Pécs várost Vasvárnak nevezik⁶⁾. A Peuce, Peuche, Pécs város neve tehát annyi, mint Vasvár, Scythopolis; a Peuce sziget neve annyi, mint Pacinatia, Bessia azaz : Scythia. Sz. István király 1015. monostort alapított Baranya vármegyében a Vashegy tövében. II. Endre király 1228. oklevelében e monostort így nevezi : „Ecclesia B. Benedicti Varadiensis de radice ferrei montis“⁷⁾. E hely most Pécsváradnak azaz : Vasváradnak hívatik.

A Baranya vármegyei Peuche, Pécs város nevének megfejtésére elegendőnek tartják a Πεντε, quinque, öt szót, melyből a Quinqueecclesiae nevet könnyű kimagyarázni, mely név ily című régi kéziratban : „Anonymus de Conversione Boiorum et Carantanorum“ fordul elő. Kiadták e kéziratot Salágyi István és Koller József. E kéziratból és a

1) Du Fresne, Glossarium ad Scriptores mediae et infimae Graecitatis. Lugduni, 1688. fol. I. col. 666.

2) Lampridius, in Alexandro Severo. Cap. 56. Cf. Pitisci, Lexicon. I. 379. 468.

3) Burtoni, ΑΕΙΦΑΝ veteris linguae Persicae. Lubecae, 1720. 8. pag. 30. 31.

4) Bongarsii, Gesta Dei per Francos. Hanoviae, 1611. fol. I. 324.

5) Cod. Dipl. I. 480.

6) Danielis Cornides, Regum. Hung. Geneal. pag. 170. Katona, Hist. Crit. I. 590.

7) Cod. Dipl. I. 296. II. 147. III. 2. pag. 118.

salzburgi érsekség okleveleiből akarják megbizonyítani, hogy Pécs, Szalavár, Szombathely, és más, véleményök szerint magyarországi városok és helyek, a salzburgi érseknek uradalmi voltak. Úgyde a németországi oklevelekből és történetirókból bizonyos, hogy hasonló nevű helyek Salzburg vidékén is feküdtek, ezek és nem a magyarországiak voltak a salzburgi érsek birtokában még a XII. században is. A Baranya vármegyei Pécs 1008. év óta mindig a pécsi püspök birtoka volt, és nem a salzburgi érseké ¹⁾.

LI.

A paczinákok szekerei fedeles szekerek voltak.

Már fönnebb láttuk, hogy a paczinákok szekeres scythák voltak; de az is figyelemre méltó, hogy szekereik fedeles társzekerek voltak. Justinus a scythákról írja: „Uxores liberosque secum in plaustris vehunt, quibus coriis, imbrium hiemisque causa tectis, pro domibus utuntur“²⁾. Cinnamus a paczinák háborúról beszéli: „Apte inter se connexis plaustris, quae desuper bovinis contexerant pellibus, positisque in iis uxoribus et liberis, praelium instaurant“³⁾. Dio Cassius szerint, mint fönnebb mondatott, a bastarnák valóságos scythák voltak szoros értelemben, kik Plutarch szerint gallus néven is hívattak. „Sollicitavit (mond Plutarch) etiam clam illos, qui Danubium accolunt Gallos — (Bastarnae dicuntur) — Gentem equitatu valentem et bellacem“⁴⁾. A gallus nemzeti név annyi, mint parthus, turca; mert Galah Gesenius szerint annyi, mint Auswandern, kiköltözött, száműzött. Polyaeus, ki 160. év körül irt Kr. ut. a gallus, galata és czelta népet

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1821. III. 43—45.

²⁾ Justini, Historiae Philippicae. Lugd. Batav. 1701. 8. Lib. II. cap. 2. pag. 44.

³⁾ Joannis Cinnami, Historiarum Libri VI. Parisiis, 1670. fol. pag. 4.

⁴⁾ Plutarchi, Opera. Lipsiae, 1775. 8. II. 261. In vita Aemilii Pauli, cap. 9.

azonegy népnek tartja ¹⁾). A régi gallusok azaz : galaták rendesen, mert vannak kivételek, és czelták, azonegy népnek tartatnak.

Mert Strabo állítja : „Haec diximus de Gallis, qui Narbonensem provinciam incolunt, qui quondam Celtae appellabantur, et arbitrator ab his esse a Graecis (helyesebben Germanis) nomen Celtarum universis Galatis seu Gallis inditum ob gentis claritatem“ ²⁾). Ha a bastarnák scythák voltak és gallusoknak vagy galatáknak is hívatnak : akkor a gallusok is kétségkívül scythák voltak úgy, mint a czelták, kik egyébként is Celto-Scytha néven hívatnak. Plutarch írja Marius életében : „Etsi diversa singulatim haberent vocabula, communi appellatione exercituum Celto-Scythas dixisse“ ³⁾).

LII.

Magyarországi Gallia, Parthia, Turcia.

A magyarországi paczinákok, vagy gallusok, galaták lakhelye volt Moson és Sopron vármegyének azon része is, mely még a XII. században Gallia néven hívatott, mit én már régen érintettem ⁴⁾). Albertus Aquensis a szent hadak történeteiben írja : miképen Kálmán magyar király országglása alatt Godefrid a keresztes hadak fővezére a többi vezérekkel Jeruzsalembe utazván, Ausztriába jött, vagy mint Albertus Aquensis mondja : „In terram Osterreich ad civitatem Tollenburg (Német-Újhely, vagy Bécs-Újhely) ubi fluvius Lintax (Lajta) regnum Galliae terminat et dividit, hospitio resederunt“ ⁵⁾). A Lajta vize volt tehát határ Ausztria és Gallia (Magyarország) között, mely Galliában

¹⁾ Polyani, Stratagematum Libri VIII. Lugduni Batavorum, 1691. 8.

²⁾ Strabonis, Rerum Geographicarum Libri XVII. Lutetiae Parisiorum, 1620. fol. L. IV. 189.

³⁾ Plutarchi, Opera, Vol. II. 820.

⁴⁾ Tud. Gyűjt. 1829. XI. 52.

⁵⁾ Bongarsii, Gesta Dei per Francos. Hanoviae, 1611. fol. I. 197—199.

a Lajta melléki besenyők, paczinákok azaz : Gallusok, Galaták laktak. I. Valentinian életét Bregetium városban (most Szőny) 375. Kr. ut. oltá el a halál, ki Ammianus Marcellinus szerint, Bregetio Pannonia városban halt meg; Nicephorus Callistus és Zozomenus szerint pedig: „In Castello quodam Galliae animam exhalavit.“ E magyarországi Gallia a régi Mysia mellett feküdt, mely Moesia, vagy Mysia nem volt Moesia superior most Servia, nem is volt Moesia inferior most Bulgária, hanem a Moson vármegyei Moesia vagy Mysia. Ezt érti Pilgrin VII. Benedek pápához 974. évben irt levelében ¹⁾. Azért hivatik Moson város, melynek környéke hajdan Mysia nevet viselt, Mysenburch (most Wieselburg) néven. Ottokar cseh király 1271. évi oklevelében olvassuk : „Ultra civitatem Mysenburch (*Μυσών*, az oklevelekben Musun, Muson, Moson) et castrum Altenburch (Óvár) et aquam, que Leytha vocatur“ ²⁾. Német-Újhelynek, vagy Bécs-Újhelynek régi neve Tollenburg, mely 1200. év után Neostadium, vagy Nova Civitas néven kezdett hívatni ³⁾, és ez a Nova Civitas szent Szeverin életében Moesiába tétetik ⁴⁾.

Volt hajdan Pannoniában más Gallia is Szerém vármegyében, ezt Plutarch „Inferior Galliának nevezi ⁵⁾. És Mursa (Eszék) várost mások Galliába, mások Paeoniába azaz : Pannoniába helyezik, nem tévedésből, mint vélik; mert Byzanti Istvánnál nem egyszer fordul elő Paeonia, Pannonia helyett, kinél „Sirmium urbs Poconum“ ⁶⁾. Ennek (Sirmium) püspöke sz. Jernő (Irenaeus) Diocletian (305 — 313. Kr. ut.) császár alatt vértanú, kiről olvassuk : „Ductus est in Paeoniam — — et in fluvium Saum demergitur“ ⁷⁾.

¹⁾ Endlicher, Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana. Sangalli, 1849. 8. p. 132.

²⁾ Cod. Dipl. V. I. p. 110.

³⁾ Hanthaler, Fasti Campililienses. Lincii, 1747. fol. I. 199.

⁴⁾ Pez, Script. rer. Aust. I. col. 9. §. 39.

⁵⁾ Plutarchi, Opera. Lipsiae, 1775. 8. Vol. II. 261.

⁶⁾ Steph. Byzant. De urbibus. p. 671. 674. n. 79).

⁷⁾ Menologium Graec. apud. Canisium Ant. Lect. T. III. p. 460.

LIII.

A Tisza és Maros között is laktak gallusok, vagy galaták.

Strabo írja : „Tria Galatarum habentur genera, quorum duo a ducibus nomen habent, Trocemi et Tolistobogi, tertium a Celtica gente Tectosages“¹⁾. Strabo szerint tehát a gallusok, galaták azaz : bastarnák egyik osztálya vezérétől Trocemi néven hívatott, kikről ugyan ő írja : „Trocemi Ponto et Cappadociae confinia possident : optima eorum, quae habent Galatae“²⁾. Byzanti István is állítja : „Trocemi gens Galatica. Vocabantur etiam Trocmeni“³⁾. A Csák nemzetségi Miklós ispánnak, néhai Ugrin esztergami érsek testvérének három végrendelete ismeretes. Az első 1231. kelt, melyben a Tisza és Maros között Torontál vármegyében fekvő birtokait Lőrincz fiának engedi, ezen birtokok nevei : Cupanch, Sceuleus, Wylak, Trucman, Miklós, Scenad, Sagu, Waruct, és Wary⁴⁾. E végrendeletét 1237. a székes-fehévári káptalan előtt megmásította, melyben Guth, Trucmen, és Miklós birtokait újra fölemlíti⁵⁾. Utóbb Mark fia született és 1239. az egresi konvent bizonyosága előtt birtoki jogait négy fia között rendelte fölosztatni úgy, hogy Gut, Miklous és Trucmen helységei a legkisebb korú fiának maradjanak⁶⁾.

Ezekből azt tanuljuk, hogy a paczinákok, bastarnák, gallusok azaz : galaták azon osztályának egyik része, mely vezérétől Trocemi, vagy Trocmeni nevet viselt, a Tisza és Maros között lakott, hol Trucman vagy Trucmen és Sagu nevű helyeket még a XIII. században is találunk.

1) Strabo, Geogr. Lutet. Parisior. 1620. fol. L. XII. 566.

2) Strabo, Geogr. L. XII. 567.

3) Steph. Byzantini, De urbibus. Lugduni Batav. 1694. fol. 719.

4) Cod. Dipl. III. 2. pag. 229.

5) Cod. Dipl. IV. 1. pag. 81.

6) Cod. Dipl. IV. 1. pag. 162.

Strabo, mint imént láttuk, a gallusok azaz : galaták azon osztályát, mely szinte vezérétől nyerte nevét, Tolistobogi néven nevezi. Ezeket Plinius is Tolistobogi, Eratosthenes Tolistobogii, Pausanias Tostoboci néven említi, kikről Byzanti István állítja : „Tolistobii, gens Galatarum occidentalium, qui ex Celtogalatia in Bithyniam migraverae ¹⁾. De a gallusok vagy galaták ezen nevei, elrontott nevek; mert Livius az ázsiai gallusokat Tolisto-Boji néven nevezi, ki 189. évre Kr. el. írja : „Perventum erat ad Tolisto-Bojorum fines“ ²⁾.

LIV.

A czelta név német fordítása a Hamaxobius és ugyanazt jelentő Bastarna névnek.

Fönnebb mondatott, hogy a paczinákok, bastarnák, gallusok azaz : galaták szekerei, födeles vas-társzekerek voltak, melyek mivel sátorokhoz hasonlítottak, sátor, tabernaculum, néven is hívattak. Cinnamus, ki a paczinák népet mindig scytha néven nevezi, írja : „Nunciatur Scythas facta ingenti in Romanorum agris praeda, nuper transivisse Istrum, nec procul inde fixis tabernaculis consedissee“ ³⁾. Itt a födeles társzekerek sátor nevet viselnek; melyektől magok a paczinákok vagy gallusok azaz : galaták sátoros népnek is mondatnak.

Cedrenus, ki 1057. év körül élt Kr. ut. állítja : „Patzinacarum gens Scythica est, eorum Scytharum, qui Regii (Basili, kúnok) dicuntur. — — Dividitur autem in tredecim tribus, quae ut universae commune Patzinacarum nomen usurpant, ita quaevis a suo generis principe atque auctore peculiarem sortita est appellationem. Incolunt trans Istrum planicies

¹⁾ Stephani Byzantini, De urb. Lugd. Batav. 1694. fol. p. 712.

²⁾ Livius, L. XXXVIII. c. 15.

³⁾ Cinnami, Historiarum Libri VI. Parisiis, 1670. fol. p. 53. 54.

a Borysthene fluvio (Lebediától bezárólag) ad Pannoniam usque porrectas, incertis errantes sedibus, semperque in tabernaculis degentes“¹⁾. Itt Cedrenus a vastár szekereket, bastarnákat, hamaxákat, sátor néven nevezi.

Folytassuk csak tovább a fönnebb idézett Strabó sorainak magyarázatát. Ő azt állítja, hogy a gallusok azaz: galaták harmadik neme vagy osztálya a celta nemzettől Tectosages néven hivatik. De jobb, ha Strabó maga szól: „Tertium (genus Galatarum) a Celtica gente Tectosages (nomen habet).“ Ezekből nem nehéz kitalálni; mert kézzel fogható, hogy a Tectosages, összetett névben a Tectum szó annyi, mint a német Zelt, sátor, födél; azt is könnyű belátni, hogy a czelta név nem más, mint német fordítása a görög Hamaxobius és az ugyanazt jelentő Bastarna névnek.

A Tecto-Sages összetett névben a Sages név annyi, mint kun. Herodot állítja: „Sacae Scythica gens.“ És ugyan ő írja: „Persae enim Scythas nominant Sacas“²⁾. Nem a Sagaris nevű fejszéktől, mint Herodot gyanította, nem is a vért, vagy paizs (Σάκος) szótól, mint Ctesias magyarázta, hanem a Schach, perzsa szótól, mely királyt azaz: kúnt jelent. A ságok vagy sákák tehát scythák és Hunus vagy a mi mindegy, kún népek voltak, és Tecto-Sages sátoros, szekeres kunoknak, czeltáknak is hívták. Úgyde a történeti kútfőket megvető nyelvészek azt hirdetik, hogy a történetnyomozás nyelvészet nélkül nem vezethet eredményre, s hogy az efféle hiteles adatokból merített névmagyarázat merő szójáték. Ám legyen. De azért a kárpit szó, más közvetlen jelentésein kívül, sátort, födelet is jelent, és Carpentum annyi, mint födeles szekér. Livius, Jornandes és mások a scytharum plaustra, másképp scythica vehicula nevű födeles szekereket, bastarnákat, Carpenta Gallorum néven nevezik³⁾; a karpetánok, karpok, karpidák, pedig czelták voltak mint Byzanti István írja: „Alea (urbs) Carpetanorum gentis Celticae“⁴⁾. Ezekből ismét kézzel fogható, hogy

¹⁾ Georgii Cedreni, Compendium Historiarum. Parisiis, 1647. fol. Tom. II. pag. 775.

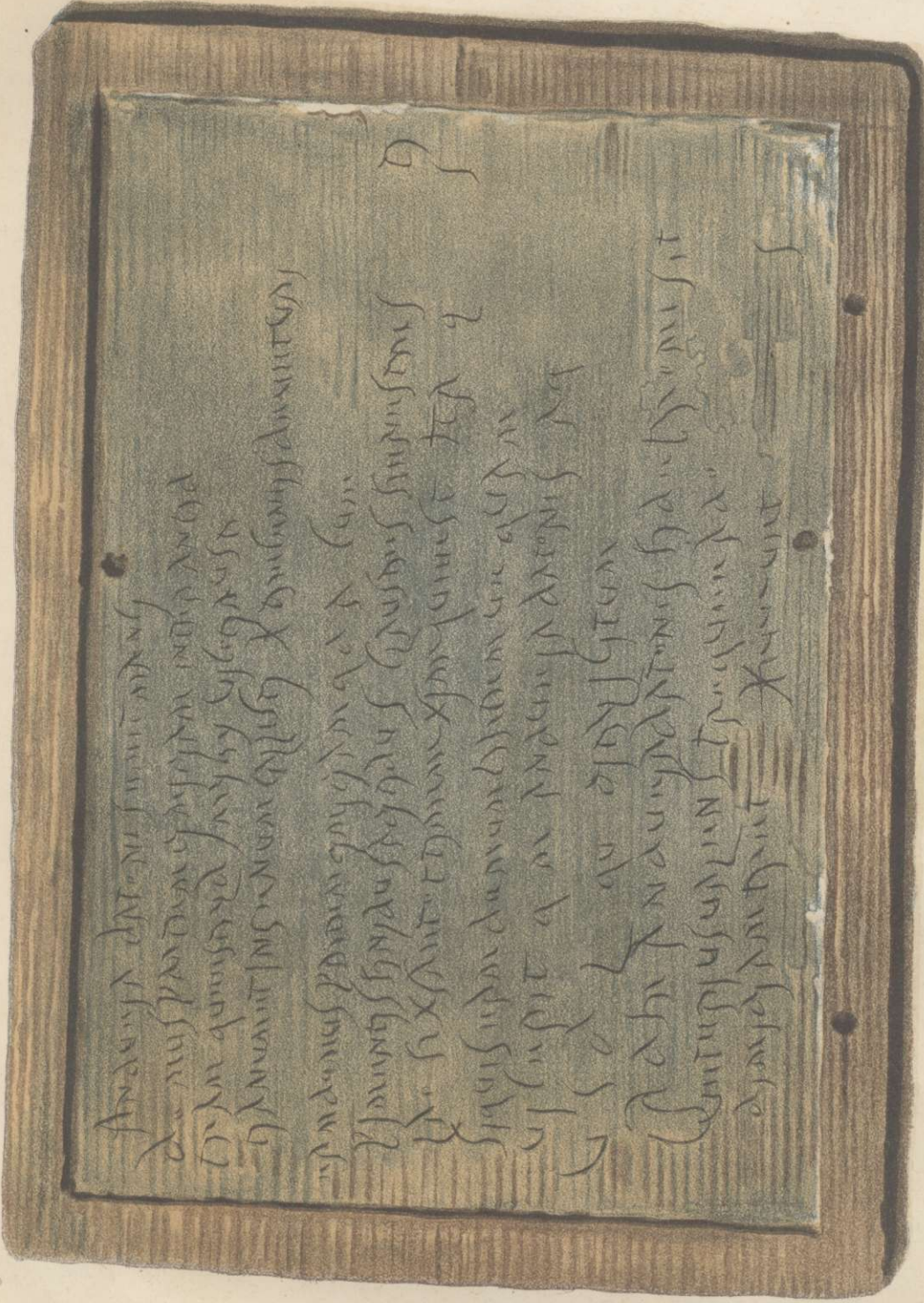
²⁾ Herodot. VII. 64.

³⁾ Livius, Tom. III. XXXI. 21. Jornandes apud Murat. I. 229. col. 1.

⁴⁾ Stephani Byzantini, De urbibus. Lugd. Bat. 1694. fol. p. 91.

a czelta, görögösen kelta név itt is német fordítása a Carpetanus, Hamaxobius, Bastarna névnek; mert hogy a karpok, bastarna néven is hivattak, annak megbizonyítására az is elég, hogy a magyarországi és gallicziai Karpát hegyek, legalább az erdélyi bérczek Peutinger térképén Alpes Bastarnicae néven jönnek elő.

A czelta, görögösen kelta név itt is német fordítása a Carpetanus, Hamaxobius, Bastarna névnek; mert hogy a karpok, bastarna néven is hivattak, annak megbizonyítására az is elég, hogy a magyarországi és gallicziai Karpát hegyek, legalább az erdélyi bérczek Peutinger térképén Alpes Bastarnicae néven jönnek elő.

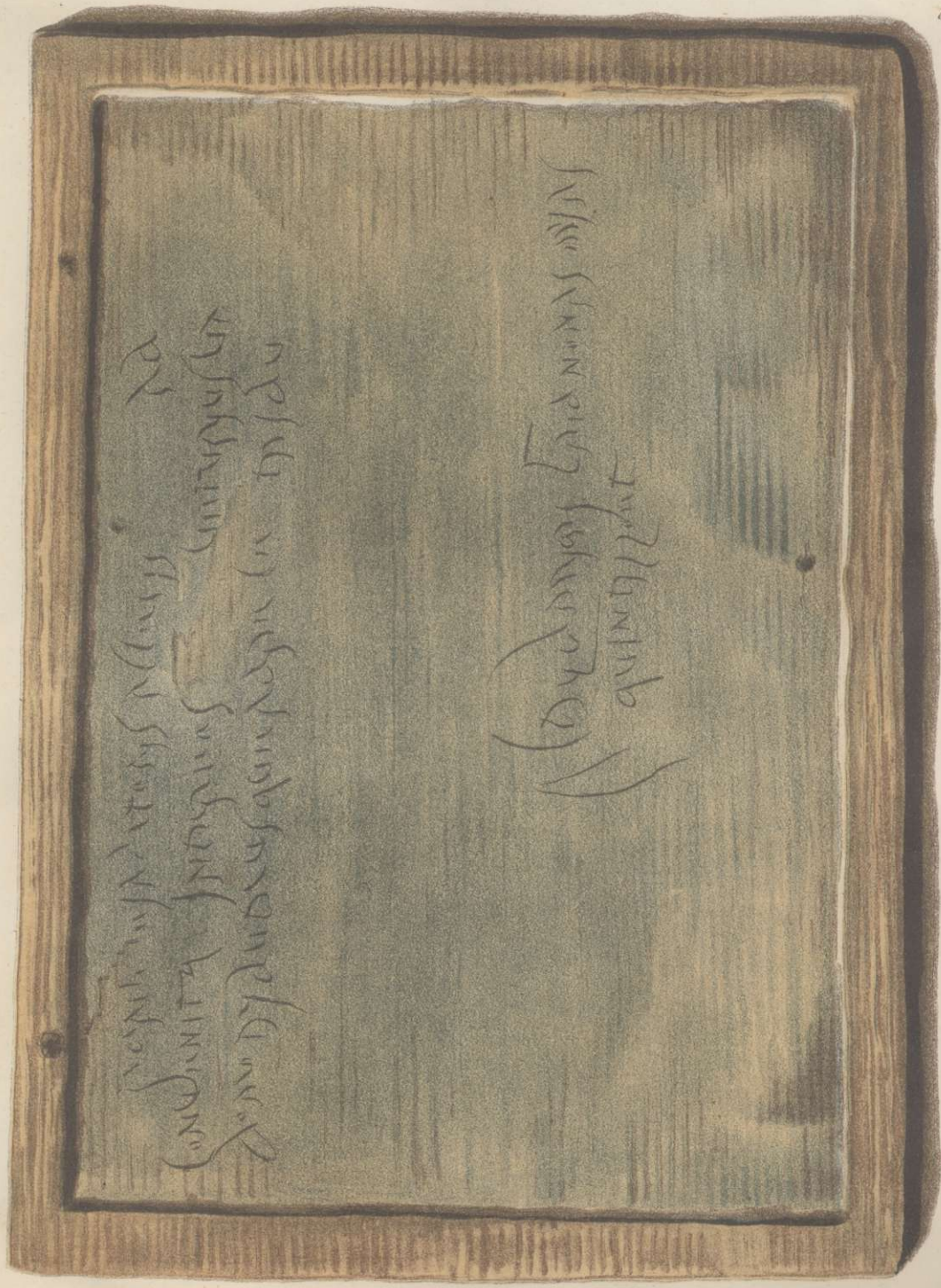

Anaximander
 de mus p...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

Nyomt : Walzel, A. F. Pesten, 1859.

II

3. l.

Venerabilis patris
 condemita pater
 domini dydubus adu pater in tpe du

(Dyduonyz Erid nixis m) m
 quinquaginta

Nyomt. Walzel A. F. Pesten 1859.

Andauit datus inuit nung
 p. lo quis cepit datus p. r.
 t. undam q. m. p. n. t. d. d. d.
 p. n. t. d. d. x. t. p. q. u. i. s. t. e. d. d.
 n. o. m. p. l. o. y. b. i. c. o. p. p. i. s. t. e. d. p. u. r.
 l. n. d. i. p. d. d. h. n. i. s. p. d. i. g. n. u. m. p. e.
 l. i. p. t. a. n. u. m. i. t. i. n. s. i. n. u. m. l. n.
 l. i. q. h. i. l. i. u. m. i. t. s. p. a. r. t. i. s. t. a. s.
 i. n. s. u. n. t. i. t. q. u. a. r. t. u. d. y. q. u. e.
 x. t. r. i. l. i. n. g. s. d. i. u. i. t. u. y. o.
 i. n. i. u. n. t. e.
 i. n. d. a. n. u. m. q. d. x. l. o. n. g. u. s.
 s. i. m. p. l. i. d. u. s. s. u. p. p. i. m. i. n. g. s. h. n. i.
 d. u. s. p. o. t. h. a. u. s. c. i. d. u. s. t. e. p. i. s.

l. n. s. i. o. y.
 t. f. h. i. l. i. s.
 n. i. u. l. i. n. g. u. s.
 p. l. a. t. o. n. i. s. h. n. e. y.
 t. p. u. n. i. u. l. i. n. g. s.
 d. e. t. o. n. i. s. h. n. e. y.
 s. i. u. t. u. y. b. i. n. g. i. n. g. s. h. n. e. y.
 t. e. p. a. r. t. i. s.

Nyomt: Engel es Mandello. Pesten. 1859.

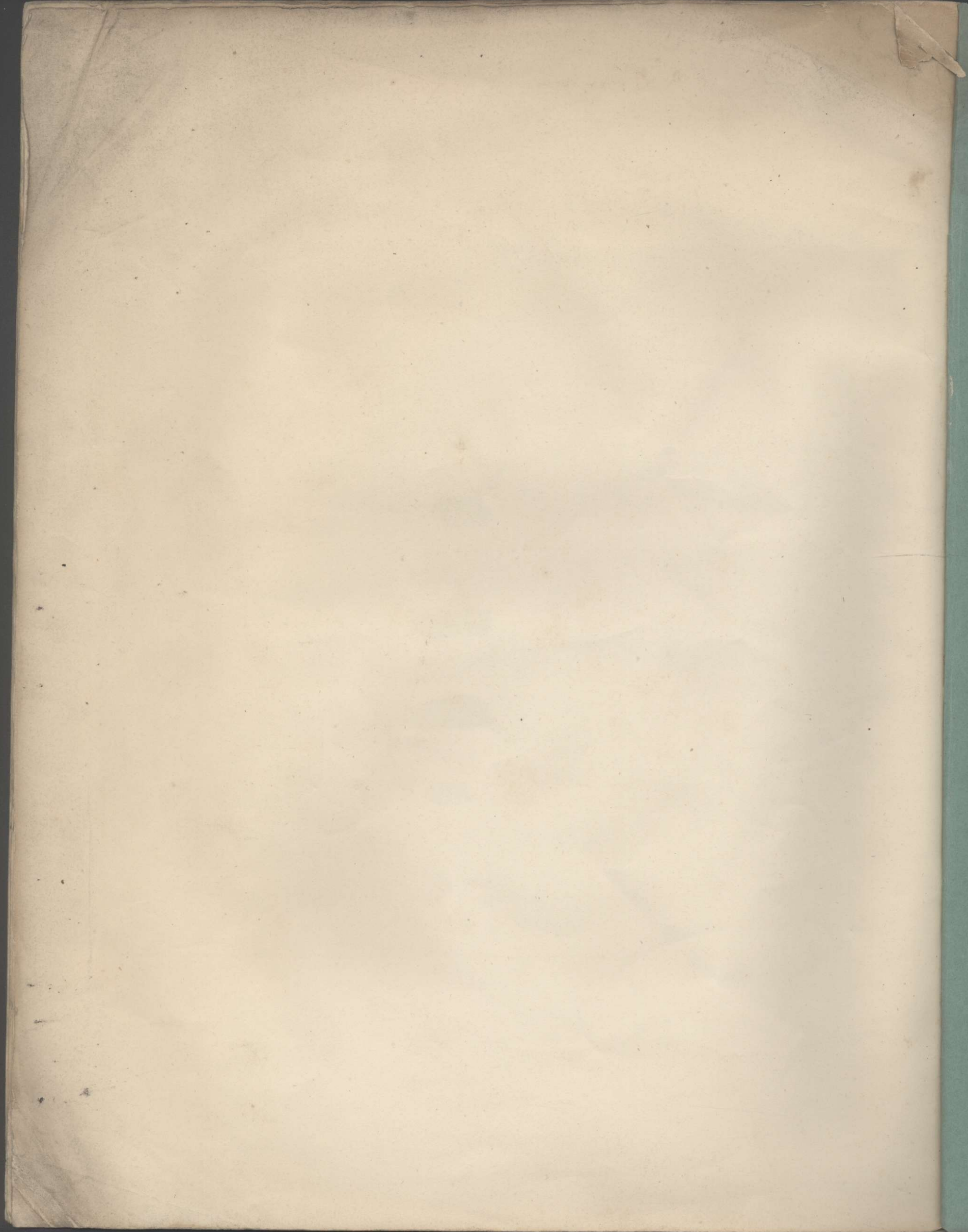
118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200

Nyomat. Engel és Mandello. Pesten 1859.

V.

Nymt: Walzel, A. F. Pesten. 1859.

JAVÍTÁSOK.

Lap	sorb.	helyett	olvasandó
2	al. 11	hibellus	libellus
4	3	külföldi	külföldi
7	al. 4	fejtegesésében	fejtegetésében
21	al. 7	Parsae	Persae
24	5	es	eo
35	14	columnne	columnae
51	al. 4	Maedonia	Macedonia
61	al. 5	ΛΕΙΦΑΝ	ΛΕΙΨΑΝΑ.

PESTEN,
BOLDINI RÓBERT KÖNYVNYOMDÁJA.
MDCCLIX.